

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1898.

II. füzet.

A székelyek eredete.

I.

A székelyek eredete még mindig nyílt kérdés történeti irodalomban. Erre vonatkozólag kétféle, egymással homlokegyenest ellenkező nézet uralkodik. Az egyik szerint a székelyek a *hunok* maradványai s mint ilyenek, régebbi lakósa a Kárpátok vidékének, mint a magyarok, kik már itt találták őket; a másik nézet szerint azonban *nem a hunok* maradványai, hanem másféle származásúak és a magyaroknál nem régebbi lakói a Kárpátok aljának.

Legelső hazai krónikánktól, t. i. Anonymustól kezdve (a ki 1200 táján írt) egészen a XVIII. század első feléig az volt az általános meggyőződés, vagy közhiedelem nálunk, hogy a székely nép a hunok, még pedig egyenesen Atila hunjainak maradványa. Eme közhit ellen legelőször *Fasching* Ferencz jezsuita szállt síkra 1725-ben, „*Vetus Dacia*“ és „*Nova Dacia*“ ez. munkáiban s így voltaképpen ő teremtette meg a székely kérdést a magyar irodalomban. Azt hirdette, hogy a székelyeknek a hunoktól való származása lehetetlenség; sokkal hihetőbb az, hogy a székelyek voltaképpen *jászok*, kiket IV. Béla király telepített Erdélybe *határörökül* a tatárjárás után. *Fasching* föllépése egy másután esábitotta a tudósokat külön-külön vélemények alkotására. Fölösleges volna e kérdés történetét nem tudom hányadszor ismételni; csak röviden említem meg, hogy ezután nem sokára (1747) *Stilting* János jezsuita s utána *Pray* György és *Jerney* János *bese nyök*-nek tartják a székelyeket, míg *Schlözer* Lajos nézete szerint *kunok*; *Fejér* György, *Pauler* Gyula s legújabbán *Sebestyén* Gyula szerint pedig azok a *kabarok*, kikről *Konstantinus* es. azt írja, hogy még Pannonián kívül a magyarokhoz esatlakoztak; végre *Engel* és *Szalay* László a *magyarok* ama töredékének tartja őket, a mely a bolgárok és besenyők öldöklése elől *Atelkuzuból* Erdélybe menekült.

Az újabb időben *Hunfalvy* Pál föllépése (1876 óta) hozta napi-

rendre a székelyek eredetének kérdését és keltett máig folyó vitakozást történeti irodalmunkban. Ő így nyilatkozott a székelyek hun eredetéről: „Mesénél nem egyéb a székelyek hun eredete“¹; vagy még nyomatékosabban: „Csudás mese a történelem világánál a székelyek hun eredete“.² S meg is magyarázza e csudás mese keletkezését: „Az első krónikaíró nem tudja vala, honnan jöttek az ország távol keletjén lakó székelyek: azért származtatá a húnoktól; s másolói követék, mert ők sem tudják vala, honnan kerültek elő a székelyek.“³ Ő tehát így fejt meg ezt a kérdést. A székelyek nem egyebek, mint magyarországi *magyarok*, kiket Szent László király és utódai telepítettek ki Erdély keleti részébe határőrökül a XII. század folyamán. Ezt — szerinte — a következő három tény igazolja: 1. Szent László kora előtt nincs említés a történelemben erdélyi székelyekről, még Szent Istvánnak és Szent Lászlónak a besenyőkkel s kunokkal vívott harezai elbeszélésében sem; de 1213-tól fogva már emlegetik őket az oklevelek; 2. a székelyek nyelve azonos a magyarországi közmagyar nyelvvel; 3. Erdélyországnak védszentje éppen Szt. László király. Ehhez képest aztán a *székely* nevet az *Erdő-elv* (Erdély) és *Havas-elv* (Havas-el-föld) mintájára először így magyarázta: *szék-elv*, azaz „széken túli, széken túl, szék mögött lakó“; később pedig a *Szék-el* összetételt a frank-német *Mark* (marchia, Markgrafschaft, bánóság) értelmében helynévnek véve, a népvét az ebből képzett *szék-el-i*-nek tartja, mely, mint ilyen, ezt jelenti: „végvidéki, vagy határőr,“ úgy hogy *székely* (azaz határőr) bármilyen eredetű ember (besenyő, tót, orosz, magyar) lehetett, aki határőr vala.

Vizsgáljuk meg ezt a teoriát egészen közletről és pontról pontra.

1. Hunfalvy Pál azt mondja, hogy az első krónikaíró és ennek követői nem tudták, hogy a székelyek honnan kerültek az országnak keleti részére. Ugyancsak ő mondja, hogy a székelyeket a magyar királyok telepíték át Erdélybe a XII. század folyamán, az 1213. évig. Az előbbi állítása tehát azt jelenti, hogy az első krónikaírók nem tudták, hogy a székelyeket a magyar királyok telepítették ki Szt. László korától fogva 1213-ig. Látnivaló, hogy itt Hunfalvy P. az egyik szavával agyonüti a másikat.

¹ Magyarország Ethnographiája. Budapest, 1876. a 299 lapon.

² Ugyanott 300. l.

³ Ugyanott 302. l.

Ugyanis a napjainkig fennmaradt legrégebb krónikák szerzői: Anonymus és Kézai Simon. Ma már historiailag be van bizonyítva, hogy Anonymus *III. Béla* királynak jegyzője volt s mint ilyen, az 1200. év táján írta munkáját.¹ Kézai Simonról pedig mindenki tudja, hogy Kun László idejében élt és 1282 táján írta krónikáját. Azonban még eddig mindenki s Hunfaly is, azt tartotta, hogy nem Anonymus a *legelső* magyar krónika szerzője, hanem más valaki, a ki már ő előtte élt és írt, úgy hogy az *első magyar krónika* keletkezését a *XII. század* közepére, az 1150. év tájára, kell temüink mint *legkésőbbi* időre.

Ha tehát az első krónikairó és Anonymus éppen a XII. században, vagyis az *állítólagos telepítés idejében* élt és mind a kettő még 1213. előtt írt, hogyan lehet az, hogy egyikök sem tudta, honnan kerültek a székelyek az ország keleti határára, vagyis azt, hogy a magyar királyok telepítették ki őket Erdélybe? Józan észszel el lehet-e hinni azt, hogy olyan nagyobb mérvű mozgalomról, vagy inkább mozgósításról, minő a több ezer székely családnak jókora területre kitelepítése lehetett, semmit sem tudnak azok a *kortársak*, kik az ország és nemzet történetét írják meg, — holott ugyanezek csak *egyedül* *idegen családok* beköltözéséről is sokat tudnak és írnak? Lehet-e képzelni olyan *notariust* a királyi udvarban, a ki semmit se tud királyának, vagy közvetlen elődeinek ilyen nagy szabású intézkedéséről? Én részemről nem tudok elképzelni ilyen kortársat és ilyen királyi jegyzőt. — Sőt ha a telepítés valósággal megtörtént, akkor még Kézai Simonnak is kellett volna tudnia róla. Mert hiszen 1213-tól, a székely telepítés végpontjától, 1272-ig, vagyis Kun László uralkodása kezdetéig, csak 60 év múlt el, úgy hogy az unokáknak érett férfikorában még igen sok nagyapa életben volt; s mindamelllett az unokák — Kézai és a vele egykorúak, már semmit sem hallottak s nem tudtak volna olyan nagy ember tömegnek oly nagy területre kitelepítéséről, a mi a nagyapjuk idejében történt? S erről az előbbi királyok intézkedéséről éppen az egyik királynak „hű papja“ (fidelis clericus eius) a királyi udvarban, nem tudott volna semmit? Mind ezek valóban érthetetlen dolgok, — ha igaza van Hunfalyynak!

¹ Lásd erre nézve Mátyás Flórián: *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*, II. köt. 258—302 l. és Pauler Gyula: *Anonymus külföldi vonatkozásai* (Századok 1883. évf. 97—116. lapokon).

Ez ellen pedig nem lehet azzal sem védekezni, hogy a XII. és XIII. századbéli krónikások igenis tudtak a székelyek kitelepítéséről a XII. században, esakhogy nem említik meg, éppen úgy, mint sok más dolgot sem említenek, melyek korukban történtek. Azért nem lehet így védekezni, mert az említett frók nem véletlenül vagy szándékosan hallgatnak a telepítésről, hanem egyenesen azt állítják, hogy a székelyek, mint a hunok maradványai, régebbi lakói ennek a földnek, mint a magyarok. Így tehát a telepítésnek nem említése voltaképpen azt jelenti, hogy csakugyan nem tudnak ilyen telepítésről, mert az nem is történt meg. *székelyek!*

2. Mivel az első krónikaírók nem tudták, hogy a székelyeket a magyar királyok telepítették Erdélybe, azért találták ki azt a mesét, hogy ezek a hunok maradványai, — mondja Hunfalvy.

Itten a nem-tudás: az ok, a mese költése: okozat. Megmutattam az imént, hogy az ok nem létezik, miből természetes úton következik az okozat megszűnése is. De tegyük fel, hogy igaza van Hunfalvynak, vagyis a székelyeket valóban a XII. század folyamán telepítették Erdélybe Magyarországból. Ez esetben erről az áttelepítésről okvetlenül tudott mindenki, vagy legalább az ország intelligenciája, nem csak a XII., hanem a XIII. században is; s ha tudott róla: hogyan merészelték mégis az első krónikaíró és Anonymus azt állítani a kortársaik számára frott könyvükben, hogy a székelyek régebbi lakói ennek a földnek, mint a magyarok, a mennyiben a hunok maradványai? Holott a kortársak jól tudták, hogy a mostani királyok telepítették ki őket éppen ő közülök s talán ezt a „mesét” éppen akkor eszelte ki az első krónikás, vagy Anonymus, mikor a székelyek kitelepítése javában folyt a XII. század közepén, vagy III. Béla alatt! A jelennek eseményeiből, vagy eseményei helyett nem költhet alaptalan mesét a jelennek írója; csak a jóval későbbi író találhat ki mesét a régi időnek valódi eseményei és viszonyai helyett. A XII. századbéli embernek éppen úgy meg volt a maga esze ahhoz a századhoz képest, mint a XIX. századbéli embernek a mai korhoz képest. Nem régiben esángókat telepítettek be hazánkba; — merészelné-e ma valaki azt írni ennek a mai nemzedéknek, hogy ezek a esángók előbbi lakószai az országnak, mint mi vagyunk, a mennyiben pl. még a régi gepidák maradványai? Ha a székelyek tényleg a XII. században telepítették Erdélybe: éppen ily kevésé

mondhatott az akkor élt első krónikás és Anonymus valami badarságot kortársainak a valóság helyett!

Továbbá tegyük fel azt is, hogy Hunfálvy Pálnak igaza van mind a két dologban: abban is, hogy a székelyeket a XII. században telepíték Erdélybe s abban is, hogy a székelyeknek hun eredetét csak az első krónikás találta ki a XII. század közepén. A tény is, a mese keletkezése is egy ugyanazon időbe esik. Már most azt kérдем: hogyan lehetett annyira esztelen az a XII. századbéli nemzedék, mely a telepítés napjaiban élt s talán éppen rokonaitól és jó barátaitól szakadt el az áttelepítés következtében, hogy nem a valóznak, t. i. a telepítés tényének hitt, hanem a krónikás ostoba és alaptalan meséjének, a hazugságnak? *Ezt* hitte el a székelyek eredetének magyarázataképpen, nem pedig azt, a mit saját szemével látott; *ezt* a tudósítást hagyta fiaira és unokáira, nem a tényleges kitelepítés híret; s *ezt* az ostoba mesét hitte Magyarországon és Erdélyben mindenki attól az időtől fogva egészen 1725-ig! Hunfálvy elmélete „esodálatosabb mese“, mint a székelyeknek hun eredete.

3. Hunfálvy P. azt állítja, hogy a székelyeket a *magyar királyok telepítették* Erdélybe Szt. Lászlótól fogva 1213-ig.

Valamely népnek ki- vagy betelepítése olyan dolog, mely sem a nyelvészet, sem a matematika, sem a esillagászat stb. körébe nem tartozik, hanem egyesegyedül a historia körébe. Ennek fogva valamely telepítés megtörténtét és miként történését vagy egyáltalában nem lehet tárgyalni és bizonyítani, vagy esupán a *történelemből* vehető adatokkal. De jelen esetben mit tapasztalunk? Azt, hogy *a történelemben mind e mai napig nincsen egyetlen adat, melylyel igazolni lehetne, hogy a székelyeket a magyar királyok telepítették át Erdélybe.* Úgy áll a dolog, hogy erről a telepítésről s a telepítvényesek jogainak és kötelességeinek meghatározásáról nincsen egyetlen egy oklevél sem eredetiben, sem későbbi átiratban, noha csak egyes birtokok adományozásáról is többszörös átiratokat tudunk felmutatni; hogy nincsen egykorú, vagy közelkorú író, a ki említné a telepítést, vagy csak homályosan is ezélna rá. De tévedtem. Valójában nem úgy áll a dolog, hogy nincsen sem oklevél, sem más történeti kúttló, melylyel igazolni lehetne a telepítést; hanem az az igazság, hogy nincsen ugyan ilyenféle oklevél, de vannak olyan egykorú és közelkorú íróink, a kik egyenesen tagadják a telepítés

megtörténtét, mikor a székelyeket a magyaroknál régibb lakosoknak merik hirdetni, és ezt éppen abban az időben mondják, melyben az állítólagos telepítés történt volna!

Azonban engedjünk az ellenkező véleménynek annyit, hogy az első krónikásoknak ezt az állítását ne vegyük bizonyítéknak a székelyek kitelepítése ellen; akkor megmarad az a *tény*, hogy a történelem egy hangot sem tud arról, hogy a székelyeket a magyar királyok telepítették volna mai hazájokba, sőt egyetlen olyan adat sincs a történelemben, melyet a telepítés igazolására lehetne elmagyarázni. Ha csak ezen az állásponton maradunk is, ismét azt tapasztaljuk, hogy Hunfálvy P. itt megint agyonüti egyik szavát a másikkal. Mert a székelyek eredetéről szóló egyik dolgozatában azt mondja: „A történelmi tanúság részint *hallgató*, részint *valló*. *Egészen hallgat a székelyekről* a Szent István hadakozásaiban a besenyőkkel s Szent László hadakozásaiban a kúnokkal. *Ezen hallgatásból lehetetlen azt érteni ki*, hogy tehát a székelyek már akkor teljes szervezetőkben ott tanyáztak, a hol ma vannak.“¹ Ha ez az okoskodás helyes, nekünk is ezt kell mondanunk: a történelem egészen hallgat a székelyek kitelepítéséről a XII. században s ezen hallgatásból lehetetlen azt érteni ki, hogy tehát a XII. században telepítették oda, a hol ma vannak. Hát nem furesa dolog az, hogy H. P. a X. és XI. századokra vonatkozólag elismeri a történelem *hallgatását* argumentumnak, de már a XII. századra vonatkozólag nem ismeri el? Egyszer ezt mondja: a történelem hallgat a székelyekről Erdélyben, *tehát* nem lakhattak ott; máskor meg így okoskodik: a történelem hallgat ugyan a székelyek kitelepítéséről, *de mégis* úgy telepítették ki! Ilyen észjárással nem szabad historiát írni!

Azonban lássuk közelebbről a történelem hallgatását a X. és XII. századbeli székelyekről.

4. Hunfálvy azzal a körülménnyel, hogy a történelem nem emlékezik meg a székelyekről Szt. István és Szt. László harezainak elbeszélése alkalmából a besenyőkkel, illetőleg kunokkal, azt bizonyítja, hogy azok akkor még nem laktak a mai Székelyföldön.

Tudósunk nem mondja meg világosan, hogy mit ért Szent István hadakozásain a besenyőkkel; azt-e, a miről a legendák és

¹ A székelyek. Budapest, 1880. a 62 lapon.

Hartvik beszélnek, vagy pedig Keán legyőzését, melyet a krónikák emlegetnek?

A Legenda minor szerint ugyanis a besenyők megtámadták az ország határát, mikor Szt. István vadászgatott „in remotis partibus“ s az ellenség „jam moenia urbis vallaverat“, midőn a magyar király serege teljesen tönkre verte. Ebből nem tudjuk meg, hogy hol folyt a harc s melyik volt az a bizonyos város. A Legenda maior és Hartvik (Vita Sancti Stephani) már úgy tudják, hogy a besenyők Gyula-Fehérvárig (Alba Transilvana) nyomultak be mindent égetve és pusztítva. Ezekből sem nyerünk több felvilágosítást. Azonban Hartviknak és a Legenda minornak egyik helye elárulja, hogy ezek a besenyők Erdély déli határán, Oláhország felől ütöttek be. Az említett harc elbeszélése után ugyanis kevéssel alább azt olvassuk mind a kettőben, hogy „sexaginta viri Bessorum, quorum superius mentionem habuimus, de partibus Bulgarorum egressi“ jött be Szt. Istvánhoz és itt megtelepedett. Ez azt mutatja, hogy ama besenyő háború alkalmával sem az ellenség, sem Szt. István serege nem érintette a Székelyföldet.

Szt. István — mint tudjuk — Gyula, erdélyi vajda legyőzése, azaz 1002, vagy 1003 után viselt háborút Keánnal, a kit legrégebb krónikáink (Kézai és a Képes Krónika) a bulgárok és szlávok fejedelemének mondanak. De a történeti kútfők nem adnak semmi felvilágosítást arra nézve, hogy hol lakott ez a Keán fejedelem és hol hadakozott vele Szt. István. Némely történetírók azt hiszik, hogy Moldvában lakott s ott győzte le a magyar király. Mások szerint azonban Szt. Istvánnak ez a háborúja a görög-bolgár háborúval függ össze, melyben ő 1018 táján vett részt, mint Vazul császár szövetségese és segítette legyőzni a bolgárokat.¹ Ha ez utóbbi vélemény az igaz, akkor a magyar király serege a Székelyföldnek táján sem járt és a székelyeknek semmi közük sem lehetett ehhez a háborúhoz. Ha az előbbi vélemény az igaz, akkor sem tudjuk, hogy Szt. István mely úton ment át Moldvába és hol történt az ütközet. Szóval: a történelem semmit sem tud arról, hogy Szent István valamelyik háborúja alkalmával érintette volna a Székelyföldet s olyan háborút viselt volna, melyben a székelyeknek alkal-

¹ Rónai Horváth Jenő: Magyar Hadi Krónika. Budapest, 1895. I. 32. l.

muk lehetett akár mellette, akár ellene küzdeni: tehát abból, hogy sem a legendák, sem a krónikák nem emlékeznek meg a székelyekről Szt. István hadakozásaiban a besenyőkkel, semmit sem lehet következtetni.

Szent László négy ízben viselt háborút a kunokkal, illetőleg a besenyőkkel.

1068-ban a kunok, vagy talán helyesebben (az első forrás, t. i. Kézai szerint) besenyők, a borgói szoroson keresztül törtek be Erdélybe és a Szamos völgyén haladva a Meszes-hegytől északra jöttek át az Érmellékre, s onnan Bihar váráig. Visszafelé a Lápos, majd a Nagy-Szamos, aztán a Sajó mentén vonultak Kerlésig (mely Beszterezétől délnyugot felé esik). Itt érte utól őket Salamon király, Géza és László herezegek serege és azok a vereség után a borgói szoroson menekültek ki.¹ Ez alkalommal tehát sem az ellenség, sem a magyar hadsereg nem érintette a székelyek földét.

1071-ben a magyar hadak Belgrádnál harezoltak a besenyőkkel, tehát igen távol a székelyektől.

1085-ben a kunok a felső Tisza mellékén dúltak és pusztítottak s László király Kis-Várda, vagy Munkács táján verte meg őket,² a mely háború ezúttal sem érintette a Székelyföldet.

Az 1091. évben a kunok a töresvári szoroson ütöttek be és bizonyára a Maros mellékén dúltak; mert ezután Biharba esaptak és onnan észak felé a Tiszaig nyomultak. Visszafelé előbb a Duna-Tisza közén haladtak, majd átkeltek Becsénél a Tiszán. Szt. László Temesvártól délkeletre, a Pogánis folyóeska mellett érte el és verte meg őket. Még ugyanez évben egy másik kun sereggel is harezolt László, még pedig Orsován túl, a Duna közelében.³

Ime ezek voltak Szent István és Szent László hadakozásai a besenyőkkel és kunokkal. *Ezek között egy sincs olyan, melyre rá lehetne fogni, hogy érintette a Székelyföldet s melyben érdekelve lettek volna a székelyek.* Teljesen érthető tehát, hogy miért hallgatnak régi kútfőink eme háborúk elbeszélése közben a székelyekről; de ez a hallgatás egészen más természetű, más oknak okozata, mint a történelem hallgatása a székelyek kitelepítéséről. Egy szóval: nem igaz

¹ Bécsi Képes Krónika, továbbá Rónai H. J. Magyar Hadi Krónika. I. 48

² Képes Krónika és Hadi Krónika I. 57.

³ Képes Krónika és Hadi Krónika I. 58—59.

az, hogy a történeti kútfők azért hallgatnak a székelyekről ez esetben, mert még akkor nem laktak Erdélyben. Eme hallgatás mellett bátran ott lakhattak.

Egyébiránt nem igaz az, hogy a történelem egészen hallgat a székelyeknek Erdélyben lakásáról Szent István és Szent László idejében, csak annyi igaz, hogy nem emlegeti őket a besenyőkkel, kunokkal folytatott háborúkban. Nem hogy nem hallgat róluk Erdélyben a X. és XI. századokban, hanem *krónikáink Kézain kezdve mind azt állítják, hogy a székelyek már a honfoglalás után Erdélybe telepedtek*, a mivel természetesen azt is kimondják, hogy *tehát Szt István és Szent László idejében már ott laktak* S hogy mindamellett nem emlegetik őket a besenyőkkel és kunokkal folytatott háborúk elbeszélése közben, könnyen érthető a fentebbiekből. T. i. nem volt rá ok és alkalom, a miért meg kellett volna említeniök őket.

5. Hunfalvynak másik bizonyítéka a kitelepítés, meg a székelyeknek határőri rendeltetése mellett az a körülmény, hogy a székelyek nyelve egészében tekintve azonos a magyarországi közmagyar nyelvvel. Ez az állítás tökéletesen igaz. De azt már nem tudom megérteni, hogy ez a nyelvbeli egyezés, vagy — ha úgy tetszik — azonosság hogyan bizonyíthatja éppen azt az esetet, hogy a székelyek nem másképpen, hanem egyenesen *kitelepítés* útján kerültek Erdélybe, s hogy a nyelv minémiségének mi köze van a királyi rendeletből történt telepítéshez? Talán azért olyan a székelyek nyelve, a milyennek ismerjük, mert királyok telepítették ki őket s mert határőrök voltak; de ha nem telepítették volna, még pedig egyenesen határőri minőségben, hanem magok költözködnek oda: akkor ma nem ilyen nyelven beszélnének? Az én ítéletem szerint abból a körülményből, hogy a székely nyelv egyező a magyarországi közmagyar nyelvvel, csak azt lehet következtetni, hogy ez a két nyelv egy bizonyos ideig együtt, közösen fejlődött és ennél fogva a székelyek innen, Magyarországból származtak ki Erdélybe; de semmi esetre sem azt, hogy királyok telepítették ki őket s hogy okvetetlenül határőröknek kellett lenniök.

6. Harmadik bizonyítéka Hunfalvy Pálnak arra nézve, hogy a székelyek telepítését Szent László kezdte meg és utódai folytatták, az a körülmény, hogy Erdélyországnak védszentje éppen Szent László király.

Nem is véve tekintetbe, hogy a szenteknek patronussá levése talán inkább csak a kalendárium-csinálók önkényétől függ, ezzel az okoskodással szemben csupán azt a tényt említem fel, hogy Szlavoniának (a mai Horvátország) védszentje Szent István király, holott köztudomás szerint Horvátországot Szent László király foglalta el és ő alapította ott a zágrábi püspökséget is. Szent Istvánnak tehát inkább Erdély védszentjének, Szent Lászlónak pedig határozottan Szlavonia patronusának illetet volna lennie, Hunfalvy okoskodása szerint. Ámde nem így történt és a történet eszerben hagyta Hunfalvy okoskodását.

7. Mindezek daczára H. P. szerint a székelyek Magyarországból kitelepített határőrök és a székely név nem fejez ki nemzetiséget; mert *székely* volt bármilyen eredetű ember, a ki határőrül alkalmaztatott.

Ha a székelyek valóban határőrökül kitelepített, bármilyen eredetű emberek lettek volna, képtelenség föltenni és elhinni azt, hogy ebben az esetben a magyar királyok olyan nagy jogokkal és olyan souverain hatáskörrel ruházták volna fel őket, a milyeneket *együttvéve* az anyanemzet, a magyar, is csak a királyság megszilárdulása előtt, a vezérek korában élvezett, de már azután a legkiváltságosabb osztály sem!

A székelyeknek sajátos intézményei és jogai a legrégibb időkben (1562-ig), a következőkben foglalhatók össze: A népnek *nemekre* és *ágakra* oszlása s a szerint való örökösödése és hivatalviselése; ¹ politikai felosztása *székekre*; a polgári és katonai tisztviselők szabad választása. Nem volt náluk nemesi és jobbágyi osztály-különbség, hanem minden ember nemes volt, mindenki befolyt az alkotmányba. ² A székely semmiféle adót nem fizetett, szabad

¹ Verbőczy, Tripart. III. rész, 4 cím: Per tribus et generationes atque lineas generationum (antiquorum more) *haereditates* ac *officia* inter sese partiuntur et dividunt.

² Verbőczy szerint: *nobiles privilegiati* (u. o.) — Oláh Miklós (Hungaria et Atila, II. könyv 18 fejt.): „Neminem patiuntur inter se *liberta te* esse *superiorem*. Minimus eorum eam habet inter eos immunitatem, quam maximus“. — Verancsis (összes munkái I. 144): „Haec Siculorum origo, hinc *nobilitas* qua *omnes* gaudeant“. A székely rendekről, nemekről, ágakról és székekről való jegyzék a XVI. század első feléből ezt mondja: „Universi trium generum Siculi possident hereditates eorum tamquam *veri Nobiles*, nec Primores, aut

volt személyére és birtokára; ¹ a székely fejét veszthette ugyan, de vagyonát soha sem, mert a vagyon nem egyes embereké, hanem a községé volt. ² Székelyföldön nem volt királyi jog, a király itt nem adományozott és kihalás esetén nem örökölt, mert a gazdátlan birtok visszaszállt a községre. A hova a székely kitelepedett, oda magával vitte minden székely jogát s az a hely többé nem tartozott a király rendelkezése alá. ³

Ha az itt felsorolt intézmények és jogok közül egyik vagy másik talán érvényben volt is Magyarországon Szent István után még egy ideig, de így *együttvéve* s az *egész magyar nemzetre* vonatkozólag semmi esetre sem volt meg Szent István kora óta; ⁴ minélfogva Szent László és utódai még ha akarták volna sem ruházhatták volna fel az említett jogok összességével a határörökül kitele-

---

potiores vel primipili (lofew) habent dominari super communitatem, nisi ex officio hereditario, quod eis provenit vel cedit annuatim de sex generibus, qui habent lineas viginti quatuor" (Székely Oklevéltár II. köt. 80 lap.)

¹ Oláh Miklós írja (u. o.): „Tributum nemini, nec regi, nec aliis pendunt“. — Verancsis (u. o.): „Hinc libertas, qua ac annuis censibus, exactioneque servitutis prorsus immunis sunt et absoluti“. — I. Ferdinánd király oklevele 1554. ápr. 26-ról: „Universi Siculi . . . . *ac omni penitus censu, sive taxa pecuniarum* solvenda exempti fuissent et liberi ab *vera nobilitate* usi fuissent“. (Székely Oklevéltár II. 113.) — Istvánffi Miklós (21. könyv): „antea *multis retroactis saeculis oneribus solati*, instar Helvetiorum, *aequali omnes libertate* fruenterur nec nisi ad equestris ordinis duntaxat militiae munia capitatum censerentur“.

² A székelyek régi törvényeinek (1555-ből Székely-Udvarhelyen) 30. §-a: „Székely ember *örökségét* semmiképen el nem vesztheti, ha a fejét hitetlenségért elvesztené is, hanem atyjafiára marad“. (Székely Oklevéltár II. 121.) — Verbőczy (Tripartitum, III. r. 4. cz.): „Haereditasque convictus et sententiatus ipse non amittit, sed ad haeredes fratresque eius derivantur. Caput etiam demptis casibus notae infidelitatis et causis criminalibus, salvum praeservabit.“

³ L. Orbán Balázs: A székelyek származásáról és intézményeiről (Értek. a tört. tud. köréből XIII. köt. 9. szám, 1888.). Továbbá Tagányi Károly: A honfoglalás és Erdély. (Ethnographia 1890. évf. 217--218.)

⁴ Igy pl. a székelyeknél divó vagyonszétosztással szemben Magyarországon már Szent István idejében magán-birtoklást találunk. Bizonyítja ezt Szent István I. decretumának 6. és 7. §-a: Decrevimus, ut *unusquisque facultatem* habeat *sua* dividendi tribuendi uxori, filiis filiabusque atque parentibus sive ecclesie. Volumus, ut sicut *caeteris facultatem dedimus dominandi suorum rerum*, ita eciam . . . . stb. Endlichéknél 313. lapon.

pített székelyeket. Mert föltéve, de meg nem engedve, hogy Szent László, vagy utódai mindazon jogokkal felruházták a határőröknek kitelepipített embereket, melyeket az ő uralkodásuk alatt a magyar nemzet kiváltságos osztálya élvezett; — azt csak nem fogja elhinni senki, hogy az említett királyok a határőrök kedvéért *visszamentek a 200 év előtti időkbe* és azokat az intézményeket és jogokat s souverain hatáskört újították fel a számukra, melyeket a nemzet a vezérek korában élvezett! Hiszen ilyen intézkedéssel öngyilkosságot követett volna el magán az a király s gyilkosa lett volna egyszersmind a szilárdulás stadiumában levő államnak! Arra sok példa van, hogy a fejedelmek a *jelennek*, t. i. a maguk korának minden jogait ráruházzák egyes emberekre vagy osztályokra; de arra nem tudok példát, hogy a régibb idők sokkal szabadabb állapotából az összes jogokkal és szabadalmakkal elhialmozták, vagyis maguk fölé helyezték volna szolgálikat. — A székelyek imént felsorolt intézményeinek és jogainak minéműsége tehát nem csak azt az állítást ezáfolja meg, hogy ők kitelepipített határőrök, hanem azt is, hogy Szent László és utódai korában telepítették volna ki az országból.

Hunfalvy Pál nagyon jól ismerte I. Lajos királynak azt az, 1346. évben kelt oklevelét, melyben a király — a megejtett vizsgálat alapján — elismervén egy sényői (Szaboles m.) esaládnak igaz *székely* voltát (vera sieulitas), kimondja, hogy *tehát ott lakhatnak, a hol nekik tetszik.*¹ S ismerte továbbá a székelyek régi törvényeinek 1555. évi összefűrésát is (Székely-Udvarhelyen), melynek 63. és 64. pontjaiban ezek mondatnak: „Székely földéről ha *ki akart menni, szabad volt mindenkör . . . .* Valamely székely szolgálni akart menni, bár más országban is, szabad volt szolgálni menni”.² Eme hivatalos okmányokból aztán megtudhatta volna, hogy a *székely* embernek úgy Magyarországon, mint Erdélyben *szabad költözködési joga* volt, sőt I. Lajos oklevele egyenesen úgy tünteti fel a dolgot, hogy ha valaki csakugyan *székely*, az eo ipso szabadon költözik oda, a hova akar. S mindennek dacára Hunfalvy azt hirdeti, hogy valakinek *székelysége*, székely volta (sieulitas) abban állott, hogy *határőr* vala. Ámde mióta *határőri* intézmény van a világon, a dolog

¹ L. Székely Oklevéltár I. köt. 52.

² Székely Oklevéltár II. köt. 124.

természetéből kifolyólag mindig *helyhez kötött szolgálattétel* volt a feladatuk a határőröknek; azok nem költözködhettek tetszésök szerint egyik helyről a másikra. Ennek tudása igazán elemi dolog és Hunfalvy Pálnak — kiről több történetírók azt mondta, hogy „gyenge historicus” — egyáltalában nincs joga a „gyenge historicus” és „erős historicus” kifejezésekkel gúnyolódni; mert ez az egyetlen pont is, t. i. a határőri intézmény természetének nem ismerése, kézzelfoghatólag bizonyítja az ő „gyenge historicus” voltát. Egyszóval: a székely szabadon költözködhetett, tehát nem lehetett határőr — akármilyen nagy tekintélynek tartják is némelyek Hunfalvy Pált. A történelemben csak egy *tekintély* van: a hiteles kútfők.

Hunfalvy felfogásával szemben a történelem, illetőleg a székelyek ősi intézményeinek, jogainak és souverain hatáskörének összesége és természete, továbbá az Erdélyben lakó magyarságnak és szászoknak birtokjogi viszonyai, mondom: mindezek azt bizonyítják, hogy a székelyek éppen olyan ősfoglalók a Székelyföldön, mint a magyar nemesség Magyarországon. Mert míg az erdélyi magyar elem — a Magyarországból beköltözött nemesek kivételével — és a szász népesség a dynastia által meghódított területen, adományozott földön, vagyis fundus regiuson lakott s ennél fogva náluk az örökösödés apáról fiúra szállott, kihalás esetén pedig visszazállt a fiscusra: addig a székelyek éppen úgy ősi foglalású földeken éltek földközösségben, mint a magyarországi nemesség eleinte és náluk is az egyetlen örökös a község (communitas) volt, királyi hatalomnak és adományozásnak pedig semmi nyoma. Egyszóval: a székelyek nem a királyoktól kitelepített és adományozott földön lakó királyi szolgák, azaz határőrök voltak Erdély keleti részén, hanem valóságos *honfoglalók*.¹

Lássuk már most a *székely* név magyarázatát.

8. Hunfalvy P. a székelyek nevét előbb *székely*, később *székelyi* (szék-el-i) összetételnek és származékszónak magyarázta és „határőr” jelentést tulajdonít neki. Erre nézve az a bizonyítéka, hogy Timon Sámuel, továbbá néhány oklevél (1595, 1615 és 1640) tanúsága

¹ Lásd részletesebben Tagányi Károly cikkét: A honfoglalás és Erdély (Ethnographia 1890. évf. 214—218). Továbbá Sebestyén Gyulánál: A székelyek neve és eredete. Budapest 1897. a 23. lapon.

szerint Abaúj-megyében, névszerint Füzéren és Regéczen, az erdők és hegyek őreit a XVI., XVII. és XVIII. században *székelyeknek* nevezték. — Eme bizonyítékokhoz a magam részéről hozzáteszem még azt, hogy Bereg megyében Munkácsen (mely előbb I. Rákóczy Gy., azután II. Rákóczy Gy., majd Thököli Imre birtoka volt) azokat a telkes jobbágyakat, a kik úrbéri szolgálat fejében, másféle robotolás helyett *örökül* alkalmaztattak a munkácsi várban, szintén *székelyeknek* hívták, a mint ez az 1649., 1672. és 1682. évi úrbéri összeírásokból kitűnik.¹

A szónak eme jelentéséhez következő észrevételeim vannak.

Lehetetlen, hogy a *székely* szónak eredetileg is és általánosan ez az értelme volt: „határőr“, vagy általában „őr, custos“. Még pedig azért, mert a történelem tanúsága szerint a székelyek nem voltak határőrök, határőri eredetüket nem lehet semmivel sem bebizonyítani a történelemben, — minélfogva képtelenség, hogy „határőröknek“ nevezték volna el őket. Már pedig Hunfaly felfogása szerint egyenesen azért és akkor nevezték el a Magyarországból kitelepített embereket *székelyeknek*, mert és a mikor Erdély keleti határára telepítették *határőrökül*. Azonban a ki ezt állítja, *előbb bizonyítsa be történelmi adatokkal*; mert addig azt sem lehet elhinni, hogy a *székely* név jelentése „határőr“.

Hunfaly szerint a székelyeket a XII. században telepítették Erdélybe, még pedig Szent László és ennek utódai. Magától érthető tehát, hogy ekkor keletkezett a *székely* elnevezés a „határőr“ fogalmának jelölésére; vagyis Szent László idejétől fogva „a eustodes confiniorum“ magyar neve *székely* lett.

Csak az a bökkenő, hogy egészen mást mond a történelem, másképpen vallanak a régi törvények és oklevelek. Még pedig azt vallják, hogy a „custos confiniorum“ magyar neve éppen Szent László idejében és azután nem székely, hanem *őr* (többszben *őr-ök*, *őr-ek*) volt.²

¹ L. Lehoczky Tivadar ezikkét az Ethnographia 1897. évf. 205—210. lapjain.

² Ime a historiai adatok:

Szent László II. decretumának 15. §-a így szól: »*Custodes confiniorum*, qui vulgo *Ewri* vocantur« (azaz: *őr-i*, latin pluralis raggal). Ugyancsak Szent László III. decretumának I. §-ában ezt olvassuk: »Nuncius regis . . . congreget centuriones et decuriones eorum, qui vulgo *Ewri* vocantur, et precipiat eis, ut si quem furti culpabilem sciant, ostendant. (L. Endlichernél a 438. és 341. lapokon).

Ebből érthető meg, hogy az ország határaihoz közel miért találunk sok, *Őr* nevű helységet. Pl. 1269-ben: *Eur* locus ad Kes mark.¹ 1302-ben: *Ewr* villa, Szepes megyében.² 1231 és 1397-ben: ad unam viam, quae dicitur via *Eur*, Szatmár megyében.³ — Vas megyében vannak még ma is *Felső-Őr*, német neve Ober-Warth; *Alsó-Őr*, németül Unter-Warth; továbbá *Őri-Szent-Péter*; végre *Őri-Sziget* és *Őri-Szent-Márton*, mindkettő Felső-Őr mellett. S Vas megye déli része ma is *Őrség* nevet visel. — Ellenben a *Székely* nevű helységek mind az ország belsejében találhatók, nem a határszélen.

Az *őr* szónak eme jelentése ellen nem lehet azt a kifogást tenni, hogy ez eredetileg és tulajdonképpen rabszolgát, *servust* jelentett, mint Szent László III. decretumának 2. §-a igazolná, hol ezt olvassuk: „qui dicuntur *Ewrek*, vel *servi*“. Mert a Corpus jurisban és Endlichernél hibásan áll *Ewrek*, *r*-rel, azaz *őr-ek*. Helyesen *Ewnek*, azaz *ön-ek*, mint az Hlovay-Codexben: „qui dicuntur *Ewnek*, vel *servi*“. Így már tökéletesen érthető, hogy ez az *ewnek*, azaz *ön-ek* ezt jelenti: „servi“; mert ez nem egyéb, mint a régi magyar *evn*, *ín*, *én* „servus, Sklave“ jelentésű szónak többese.⁴ V. ö. *eneu*=robotmunka.

A mi már most a *székely* névnek „őr“ jelentését illeti, nem vonom kétségbe, hogy Füzéren, Regéczen és Munkácsen a vár-

Egy 1246. oklevélben ez olvasható: »custodes exercituum, qui vulgo *Eur* dicuntur«. (Fejér: Cod. Dipl. IV, 1:418.)

V. István királyunk oklevele 1272-ből: Quondam terram *speculatorum* nostrorum, vulgariter *Ewr* dictorum, Fyntha vocatam. . . (Hazai Oklevéltár V. köt. 47. — *Finta* Eperjes mellett van.)

Egy 1327. oklevél: »Capitaneus *speculatorum*, quem vulgariter *eor* nagysagh dicunt«. (Idézve a Magyar Nyelvőr I. köt. 86. lapján.)

Egy, 1339. évi oklevélben: »Speculatores, vulgo *Eőr*, in Katha possessione Comit. Moson«. (Cod. Dipl. VIII. 4:375.)

Egy másik, 1392. oklevél: »Certi speculatores, vulgariter Zala *eur* vocati«. (Idézve ugyanott.)

¹ Fejér: Cod. Dipl. IV, 3:516.

² Ugyanott VIII, 1:93.

³ Magyar Nyelvtörténeti Szótár, az *őr* cikkben.

⁴ L. Pauler Gyula: A magyar nemzet története I. köt. 547. és Nyelvtört. Szótár I. 1577.

örököt s az erdők és hegyek őrzőit valóban *székelyeknek* nevezték az említett időben; mert ezt ezt hiteles oklevelek bizonyítják.

De számításba kell vennünk a következőket. 1. A nevezett három vár koronabirtok vala s a XVI. és XVII. században majd az erdélyi fejedelmek, majd a Habsburgházbeli királyok kezén voltak, vagy pedig ez utóbbiak adományából, illetőleg elzálogosítás fejében ideiglenesen mások birtokában. 2. Az 1595-ki oklevélben az egyik székely tanú *agilis*-nek címезtetik,¹ — a mi pedig tudvalevőleg csak az erdélyi székelyek címe volt az okmányokban. — 3. A Hunfalvytól említett okmányoknál *régibb keletű*, t. i. egy 1566. évi s ugyancsak onnan való oklevélben a *székely, siculus* név a *libertinus* (= szabad ember) szóval van értelmezve.² Ez a *libertinus* nevezet megint egyenesen az erdélyi székelyekhez vezet bennünket. Ugyanis a székelyeknek régi hármas felosztása helyett 1562 után a következő osztályokat találjuk: magnates, vagy nobiles; primipili; pedites pixidarii (darabant); *libertini* és jobbágyok.³ Továbbá az 1606. évi székely gyűlés határozatainak címében is olvassuk: *Articuli Dominorum Siculorum, id est terrae Siculicaniae Primorum Potiorum, Primipilorum et Libertinorum omnium Sedium Siculicalium in Comitibus eorum generalibus die 24 Decembris 1606.* — Ebben ezek az elnevezések fordulnak elő: fő-ember, nemes, darabant és *szabad székely* (= *libertinus*).⁴ Végre a császár hűségére fölesketett székelyekről Básta Gy. által 1602—1603-ban készített összeírásban ezek az osztályok említetnek: nemes, lófő, drabant, *szabad székely* és jobbágy.⁵ 4. Az erdélyi székelyeknek éppen eme *libertinus* osztályáról oklevelekből tudjuk, hogy a XVI. és XVII. században *gyakran szegődtek el jobbágyokul*. S ime a füzéri, regécezi és munkácsi *székelyek*: fél-, vagy egész telkes jobbágyok valának s a

¹ Primus testis *Agilis* Emericus Kathay. Lásd: Tudományos Gyűjtemény 1834. évf. I. 115.

² »Sylvam praenotatam non *libertini, alias Siculi, vulgò Zékelek* appellati, sed pedites in arce existentes custodivissent«. Tudományos Gyűjtemény 1834. évf. I. 114.

³ Az 1614. évi Lustralis Könyvből idézi Kállay Ferenc: Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről. Nagy-Enyed 1829. a 113. lapon.

⁴ Kállaynál 183—185. lapokon.

⁵ Székely Oklevéltár V. kötetében.

róluk szóló legrégibb (1566. évi) oklevél egyenesen *libertini*-nek mondja őket!

Mindezekből -- úgy hiszem -- elég világosan kitűnik, hogy a Füzéren, Regéczen és Munkácsen (s eddigelé csakis itt) emlegetett *székelyek* voltaképpen Erdélyből származott székelyek, kiket akár az erdélyi fejedelmek, akár a királyok, akár a nevezett várak ideiglenes birtokosai fogadtak szolgálatukba s a kik aztán a nekik adott telkekért, más robot helyett, fegyveres szolgálatot tettek mint várörök s a várhoz tartozó erdők őrizői. Azokat a füzéri, regécezi és munkácsi telkes jobbágy váröröket tehát nem azért nevezték „székelyeknek“, mintha ennek a szónak igazi és eredeti jelentése „őr“, vagy „határőr“ volna, hanem azért, mert Erdélyből kiszármazott s ú. n. szabad székelyek (= libertini) voltak.¹ ✓

Ehhez hasonló jelentés-változást, hogy t. i. valamely *nemzet* neve idővel átmegy azon *foglalkozás* megjelölésére, melyet valahol az illető nemzetből származott emberek szoktak kiváltképpen végezni (metonymia), minden nép nyelvében találunk. Így pl. nálunk a *görög* szó nemesak a „graecus, görögországi ember“ neve, hanem ezt is jelenti: „szatócs, kis kereskedő, boltos“, — mindenki tudja, hogy miért. S noha ma már legtöbb faluban zsidó a szatócs, mégis mondják: „nálunk zsidó a görög“ (vagyis boltos, kereskedő). Továbbá az *orosz* név régebben nem csak ezt jelentette: „ruthenus, russus“, hanem ezt is: „janitor, satelles, Portner, Pfortner“ (Calepinus és Molnár Albert Szót.); mert Kresznerics magyaráza szerint „Rutheni olim custodiae domus regiae in Hungaria praerant, hinc janitoris significatio“. Németországban a *Schweizer* s Franciaországban a *suisse* név nem csak a svájci embert jelenti, hanem egyszersmind a „kapus, portás“ neve is. Végre az oszmán-török nyelvben a *tatár* nem csupán a tatár népnek, a mongolok egyik ágának a neve, hanem ezt is teszi: „hírnök, futár, ajtónálló, kapus“. Ezek a példák könnyen érthetővé teszik, hogy Füzér, Regécz és Munkács vidékén a

¹ A székelyek régi törvényeinek 1555. évi összeírásában (Székely-Udvarhelyen) ezt olvassuk: 63. §. Székely földéről *ha ki akart menni, szabad volt mindenkor*; de a nemes jobbágyát bé nem fogadhatják, el se vehetik. 64. §. Valamely székely *szolgálni akart menni*, bár más országban is, szabad volt szolgálni menni; de a szegődött szolgát megtartóztathatták. (Székely Oklevéltár II. 124.).

Ervényesnek a székelyeknél bekezdés vagy szó. az ország, a felül, jelentet gyakorolhat.

székelyek nemzeti neve idővel fölvette az „őr, várőr, erdőőr“ jelentést. Ha a *székely* név megfejtéséhez azt a jelentést vennők alapúl, melyet valamely vidéken későbbi időben fölvelt, akkor a *székely* szó eredeti értelme akár ez is lehetne: „astutus, versutus, fortélyos, ravasz“; mert a Nyelvtört. Szótár egyik adata szerint *székelyeskedni* ige ezt jelenti: „astutus, versutus esse, verschmitzt, verschlagen sein, fortélyoskodni“.

9. Azt mondja Hunfalvy Pál, hogy valamint az *Erdély*, azaz Erdő-elve, Erdő-el (= Ultra-Sylvania, Trans-sylvania) név csak Magyarországra nézve helyes és ezt csak a Királyhágón innen valók találhatták ki: éppen úgy a *székely* elnevezés is Magyarországból indult ki, vagyis a székelyeket a magyarországi lakók nevezték el ezzel a névvel, a mennyiben csak ezeknek szempontjából helyes és érthető a *szék-elvi, szék-eli*, azaz: széken túli, széken túl lakó“ megjelölés.¹

Én részemről nem tudok egyetlen egy megbízható példát sem arra, hogy valamely nép olyan szóval nevezze magát, melyet más nép adott reá. Az egyes nemzeteket a szomszéd, vagy érintkező népek rendszeren más néven hívják, mint maga az illető nemzet nevezi [magát, s habár ez ismeri azt a nevet, melylyel a többiek jelölik, mindamelltt ezt az idegen eredetű elnevezést nem szokta elfogadni saját nevéül. Már pedig úgy tudjuk, hogy a *székely* nép eleitől fogva mindig *székely*-nek (székej, székőj) nevezte magát ő maga is.

10. Hunfalvy magyarázata szerint a *székely* név összetett szó s előrésze az a *szék*, melynek első és eredeti jelentése: „valaminek *belseje*, mintegy *szíve*“, az a valami pedig lehet ország, tartomány, kerület vagy város. Utórésze a „pars ulterior, jenseitige Gegend“ értelmű régi *elv, elű, el* szavunk, — úgy hogy *szék-elve*, vagy *szék-el* tulajdonképpen a. m. a belsőnek külseje, vagyis az, a mi a középkori frank-német *Mark* (Markgrafschaft), latinosan *marchia, marca*, magyarul *bánság*.²

Ez a magyarázat elég szépen hangzik, — csak egyet felejtett el Hunfalvy, t. i. a magyar nyelv történetéből, vagy a historiából

¹ A székelyek. Budapest 1880. a 34. lapon.

² L. Századok 1881. évf. 104—106. lapokon és Magyarország Ethnographiája 301.

vett adatokkal *bebizonyítani* 1. azt, hogy ez a *szék*, vagy *szik* szó nem csak a tojás, gabona, búza, dió, káposzta és fa belsejét, belső részét jelenti, hanem az *ország*-nak közepét, belső területét is jelölték vele; 2. azt, hogy az országnak belső területén kívül eső részeket, a határszéleket, végeket valaha tényleg *szék-elve*, vagy *szék-el*-nek, azaz: a belső külsejének, vagy belsően túlinak, nevezték. Már pedig lényeges különbség van az *állítás* és *bizonyítás* között.

11. A *székely* névnek második része, az — *ely*, H. P. szerint nem egyéb, mint a régi *elv*, *elü*, *el* főnév, úgy hogy *Szék-el* = *Szék-elve*, széken túl levő föld, melyből való aztán a népnév: *székeli*.

A *székeli*, *székely*-beli *el* végzet semmi esetre sem az, a mi a régi *elv*, *elü*, *el* szó; mert ezt a nyelvtörténet összes tanúsága szerint mindig tiszta, nyílt *e*-vel találjuk és az *e* hang helyén soha sem olvashatunk *ö* hangot. Ellenben a *székely* névnek ma ezt a háromféle kiejtését ismerjük: *székej* (közép *e*-vel), *székőj* és *székő*. Hogy pedig ennek a névnek *ö*-vel való ejtése *nem újabb* keletű, bizonyítja a krónikákban s régi oklevelekben használatos *sicul-us* alak, mely mégis csak a magyar *székeli*, *szikeli*, illetőleg *széköl*, *sziköl* kiejtésből van elferdítve, vagy latinositva; bizonyítják továbbá az Árpád- és Anjoukori okmányokban előforduló *Zecul*, *Zekul*, *Scicul*, *Scecul* személy- és helynevek s a Váradai regestrumban olvasható *Sceculzaz*, mint a melyekben az *u* betűi köztudomás szerint az *ö* hangot jelöli és semmi esetre sem azt a nyílt *e* hangot, mely az *elv*, *elü*, *el* szóban van. Ugy áll tehát a dolog, hogy míg az *elv*, *elü*, *el* szót a legrégebb nyelvemlékekben is nyílt *e*-vel (mely nem váltakozik *ö*-vel) találjuk, addig a *székely* nevet a legrégebbi oklevél tanúsága szerint, melyben először fordul elő (t. i. a bakonybéli apátságának birtoklajstroma 1086-ból) már a XI. században *széköl* vagy *sziköl*-nek ejtették (így írva *Scicul*)¹ — a mi azt teszi, hogy egészen más a „pars ulterior“ jelentésű *elv*, *elü*, *el* főnév és más a *székely*, *székeli*, *széköl* névnek végzete.

12. A *székely* név Hunfalvy újabb magyarázata szerint nem *szék-elve*, hanem *székeli*. „*Havas-el*, *Erdő-el* tartomány-nevek: tehát *Szék-el* is tartományi név lévén (= *marchia*), *szék-el-i* a székelen

¹ L. Árpád-kori Új Okmánytár I. köt. 37. lapon.

lakozó, vagy oda tartozó ember“. ¹ Eme magyarázatát azzal támogatja, hogy a Maros-Vásárhelyt 1554-ben szerzett törvényben ilyen kifejezések fordulnak elő: *székeli* urak, *székeli* uraim, több *székeli*, *székeli* ország stb. A *székeli* volna tehát az *eredeti* és helyes elnevezés, melyből csak hibás írásmód által keletkezett a *székely* alak.

Erre az a mondanivalóm van, hogy a *székeli* névalak *legelőször* csak 1554-ben fordul elő, egészen addig pedig úgy a krónikákban, mint az oklevelekben *sicul*-us, *zacul*, *zecul*, *zekul*, *scicul*, *Scecul*, *Zekewl* stb. alakokat találunk végső *i* nélkül, vagyis ezt a nevet eleinte *székel*, *széköl*, *sziköl*-nek ejtették; miből mindenki beláthatja, hogy a *székeli* nem lehet az eredeti alak. Hát az a régebbi és eredeti dolog, a mi csak *később* jelentkezik? Úgy látszik, vannak, a kik így gondolkoznak. — A *székeli* név alak még az idézett 1554-ki szövegben sem kizárólagos használatú, a mennyiben maga Hunfaly is bevallja, hogy *székel* urak, *Székel* ország is fordul elő benne. A *székeli* alak tehát éppen olyan tovább-képzés a *székel* népnévből s olyan népies eredetű kifejezés, mint a némely Codexünkben olvasható *magyari* urak, *magyari* király, *diáki* nyelv, *deáki* tudomány, *deáki* bölcsesség, továbbá *francziai*, végre *csángói* magyarok, vagy *csángóiak*, *szittyai* magyarok, vagy *szittyaiak*, stb. ² A *székelyek* neve H. P. szerint a *XII. században* keletkezett volna s akkor és azóta *székelinek* ejtették volna; ámde a *XI. században* (1086) is és azóta egészen 1554-ig így találjuk: *sziköl* és *széköl*, *székel*, — tehát nincs igaza, a mikor a *székeli*-t mondja az eredeti alaknak. ³

¹ Századok 1881. évf. 104. lapon.

² Továbbá a Bécsi Codexben olvassuk ezeket: *Persayak* (45. lap), *persayaknak* erősségei (47. l.), *Persayaknak* és *Médosiaknak* hét fejedelmi (49. l.), *Médosiaktól* és a *persaiaktól* (145. l.), *Massagétayaknak* királméja (292); a Debreczeni Codexben: *persai* nómós szülék (156), *franciai* király (83) stb.

³ A „*zekeli*“ írásmód 1554-ben még annyit sem bizonyít, hogy azt „*székeli*“-nek mondták, mert az akkori fejletlen és ingadozó orthographia szerint a „*li*“ (vagy „*lj*“) „*ly*“-et is jelentett, pl. *Zapolia*, Báthori de *Somlio*, meli (mely), *Kilien* (Killyén), *Illiefalva* (Illyefalva), *kyraliok* = királyok, *Polian* (Polyán) stb; épúgy: *hogi* = *hogy*, *Girgio* = *Gyirgyo*. Az 1602. lustrumban *Székely-Vásárhely* neve így van írva: *Zekelj Vasarhelj* (Székely Okltr. V. k. 270. l.) *Rétye*: *Retie* = *Rétye* (202. l.), *Udvarhely* így: *Udvarheli* (284. l.), *Atya*: *Atia* (303. l.) Különben is az 1554. marosvásárhelyi országgyűlés végzéseiben »*Zekelivasarhely*« mellett »*zekel*« urakat, »*Zekely* orszag«-ot, »*Zekel* ország«-ot, »*zekely* urak«-at, *zekelynel*«-t olvasunk; csak épen »*zekeli*«-t nem. (Székely Okltr. II. k. 108. l.) Szerk.

13. Végre még egy szavunk van a *székely* név magyarázatához. Hunfalvynak ugyanis még nem volt elég az, hogy ezt a nevet három részre szabdalta, t. i. *szék*, aztán *elv*, vagy *el* és *i* képző; hanem magának a *szék* szónak sem hagy békét, ezt ist elvágja még két darabra, így okoskodván: „Valamint a *fék*, *mellyék* így taglalandók: *fe-k* *mellye-k*: úgy a *szék* is *sze-k*“. Azután meg is magyarázza, hogy ez a *sze* nem egyéb, mint a finn nyelvekbeli *sisa*, *sisa* (= belső), melyhez még egy *k* képző járult s így a *szék* (azaz *sze+k*) szónak első és eredeti jelentése: valaminek *belseje*, mintegy *szíve*. Ilyen formán a *székely*, illetőleg a *székeli* név valószínű mozaik, mely a következő darabokból van összerakva: *sze+k+el+i!*

Itt önkénytelenül eszünkbe jut az az itélet, melyet Hunfalvy a magyar nyelv nagy szótára szerkesztőinek (Czuczor és Fogarassi) hasonló eljárásáról mondott 1869-ben: „Ők mindent, de mindent *elemeznek*; *mintha hurkák volnának a szók, úgy szabják, szelik hátul, elől, közepett*. Keresd fel, szíves olvasó, p. o. a *hol* szót s azt találd róla, hogy a *h* kérdő jelentésű, az *o* távolságot teszen, az *l* helyrajzi; tehát a hány betű, annyi jelentős rész, annyi tag“. Mintha csak a maga eljárásáról, a *székely* névnek elmeteléséről, mondotta volna ezeket a szavakat! Kétségtelen dolog, hogy nagyon helytelen volt a magyar nyelv szótára szerkesztőinek ez az eljárása és H. P. méltán kárhoztatta őket eme szó-metelésért; de aztán az is kétségtelen dolog, hogy a mi helytelen volt 1869-ben, az helytelen volt ám 1881-ben is.

Úgy hiszem, elég tüzetesen és minden oldalról megvizsgáltam Hunfalvy Pálnak nagyhirű székely elméletét, s így nem érhet a *felületesség* vádja és senki sem mondhatja rólam, hogy könnyelműen török pálezzát a székely kérdésben eddig elért eredmény fölött, ha az előzők után határozottan kimondom, hogy Hunfalvy Pálnak egész tanításából mindössze az az egyetlen pont igaz, hogy a *székelyek Magyarországból kerültek* Erdély keleti részére, a nélkül azonban, hogy az Árpáddal bejött magyarok ivadéakai volnának.¹

¹ Legújában *Sebestyén* Gyula foglalkozott a székelyek eredetének kérdésével (=A székelyek neve és eredete, Budapest 1897.), igazat adva Hunfalvy Pálnak a fődologban, hogy t. i. a székelyek eredetileg csakugyan *határőrök* voltak s nevük, a *székely* szó, ezt a foglalkozást fejezi ki. Csakhogy ő szerinte nem

Azok a *historiai igazságok* tehát, melyek mai történelmi ismereteink alapján bebizonyíthatók, de meg nem ezáfolhatók, a következők lesznek:

1. A székelyek *hun eredetét* nem a krónikaírók találták ki, hanem az a közhiedelemből, a székelyek és magyarok közhitéből, jutott bele a krónikákba.

2. A székelyek *nem királyi telepítvényesek* és nem *határörök* voltak; mert a) ennek a fölvetelnek határozottan ellene mond a közhiedelem már abban az időben, mikor állítólag kitelepíttettek volna; b) telepítésükről nem csak semmit sem tud a történelem, hanem az egykorú és közelkorú írók egyenesen tagadják, mikor a

---

az Árpád magyarjai közül valók, hanem ama *kabarok*, kik a kozároktól elszakadván, a magyarokhoz csatlakoztak és velök együtt beköltöztek Pannoniába s a kiket aztán a magyarok itt a határok őrzésére alkalmaztak. Erre az eredményre a *székely* név magyarázata juttatta a szerzőt. Szerinte ugyanis ez a név egy »vég, határ« jelentésű *szék* szóból (?) alakult a török *li* (valahova tartozást kifejező) képzővel, úgy hogy a törökös *széke-li* a. m. »székbeli, azaz végbeli« (181). A képzőnek török volta aztán azt bizonyítja, hogy a székelyek nem magyar, hanem török eredetű nép voltak. A magyarokkal érintkező, török nemzetiségű népek közül csak a besenyők és kozárok jöhetnek számításba. A kettő közül pedig csak a *kozár-kabarok*-ra eshetik a választás; mert a magyarságnak ezekkel való viszonya régibb keletű, mint a besenyőkkel; s mert a későbbi (magyarországi) *besenyő* határöröktől mindig meg vannak különböztetve a *székely* határörök s vannak külön *Besenyő*, *Besnyő* és külön *Székely* helynevek (8, 63, 78—79 l.).

Minthogy az alábbiakból világosan ki fog derülni, hogy a székelyek nem voltak s nem is lehettek *kozár-kabarok*, ennél fogva itt csak arra a jelenségre mutatok rá, hogy eme kozár-kabar elméletének maga a szerző is ellentmond egy alapos argumentumával. Ha ugyanis megállhat az az indokolás, hogy a székelyeket *azért* nem lehet *besenyő* eredetűeknek tartani, mert úgy az oklevelek, mint a krónikák (pl. a Képes Kr.) és a helynevek (t. i. Besenyő és Székely nevű helységek) élesen megkülönböztetik ezt a két népet: akkor *ugyanazon okból* *Kozár* eredetűeknek sem lehet tartani a székelyeket; mert már a legelső krónikánk (Anonymus) világosan különbséget tesz a *kozár*-ok és *siculus*-ok között, még pedig nem csupán eme két név használatával, hanem ama, nemzeti hagyományon alapuló följegyzésével is, hogy a *székelyek* a magyarokhoz csatlakozva a *cozar*-ok ellen harcoltak; s mert vannak és voltak az országnak több részén *Kozár*, *Kazár*, *Kozárd* nevű helységek s vannak ezekkel szemben külön *Székely* nevű helyek, mely körülmény éppen úgy mutatja a *székelyek* és *kozárok* különbségét, mint a *Besenyő* nevű helyek a székely és besenyő nép közt levő különbséget.

magyaroknál régibb lakósnak mondják őket; e) nevek sem igazolja határőr voltukat, minthogy a határőröket éppen az állítólagos telepítés korában más néven nevezték (t. i. *őr*, nem pedig *székely*); d) végre ellene mond ama fölvételnek a székelyek jogainak és intézményeinek összesége és természete.

3. A székelyek éppen olyan *ösfoglalók* Erdélyben, mint a magyarság volt Magyarország területén. Ezt mutatják régi intézményeik és jogaik; ezt támogatja az a körülmény, hogy a történelem mit sem tud arról, mintha nem önhatalmúlag foglalták volna el mai hazájokat, hanem királyi paranasszóra kerültek volna oda.

4. A székelyek a *tulajdonképpeni Magyarország területéről* költöztek Erdélybe; mert a) ezt bizonyítja minden krónikánk; b) a székelyek nyelve egészben véve azonos a magyar nyelvvel; c) sokkal előbb ismerünk székelyeket Magyarországon, mint Erdélyben.

5. A székelyek *nem a XII. század folyamán* kerültek Erdélybe, hanem sokkal előbb; mert a) már a XII. században regibb lakóknak és hun-utódoknak mondják őket a kortársak; b) krónikáink is régebbi beköltözés mellett tanuskodnak, a mennyiben szerintök a honfoglalás után telepedtek Erdélybe; c) intézményeik és jogaik olyan természetűek, hogy azok együtt véve csakis a magyar királyság megalapítása előtt való időkből eredhetnek.

Eme felsorolt historiai igazságok lesznek azok az útmutató kövek, melyek az általok jelölt irányban elvezetnek bennünket a székelyek eredetéhez. Ezen útjelző kövekről leolvashatjuk azt a két figyelmeztetést, hogy a székelyek eredetét nem Erdélyben, hanem csakis *Magyarország határán belől* lehet keresni és megfejteni; s hogy a XIII. század eleje (1213) óta ismert erdélyi székelyek csak egy kisebb töredéke az azelőtt Magyarország területén lakott s a magyarok által itt talált székely népek.

A székelyek eredetéhez fűződő rejtélyt tehát csak úgy lehet megoldani, ha így teszszük fel a kérdést: kik és mik voltak azok a *magyarországi székelyek*, kiket a vezérek és Árpádházbeli királyok korában emlegetnek a történeti kútfők?

THURY JÓZSEF.

Még egyszer az akarat problémája.

Az akarat hatáskörének, erejének, törvényeinek és funkciójának a kérdése egyike a legnehezebb ethikai kérdéseknek. Bátran nevezhetnők a problémák problémájának, mivel erkölcsi meggyőződésünket, s legszentebb érdekeinket érinti. Azért foglalkozott annak megoldásával a theologus, a történetíró, a sociologus s a philosóphus egyaránt.

Legyen szabad az „*Athenaeum*“ harmad évi s az „*Erdélyi Múzeum*“ mult évi folyamában közzétett fejtegetéseimet még a következő gondolatokkal kiegészítenem:

Semmi sem bizonyosabb, mint saját létünk és saját tevékenységünk. Azt a bizonyosságot, mivel bizonyítékokra vagy következtetésekre nem szorúl, közönségesen „közvetlen bizonyosságnak“ nevezzük. Közvetlenül bizonyosak vagyunk arról, hogy vagyunk és eselekszünk, hogy *mi* magunk vagyunk okai a mi eselekedeteinknek, s úgy érezzük, hogy ezek a eselekedetek a mi öntevékenységünknek, tehát szabadságunknak kifejezései és folyományai. Saját szabadságunkról való meggyőződésünk önérzetünkkel esik össze, s így a szabadság közvetlenül bizonyos ténynek tűnik föl előttünk. E szabadságot tagadó összes ezáfolatokkal szemben saját öntudatunkra szoktunk hivatkozni, mint a melytől a szabadság érzete elválaszthatatlan, s a mely kézzelfoghatóan bizonyít a szabadakarat mellett. S mégis voltak és vannak jelentékeny számú élesértelmű gondolkodók, kiknek hasonlóan volt önérzetük és öntudatok, s mégis tagadták a szabadságot. Így *Schopenhauer* szerint, „negatív fogalom,“ a „a legüresebb képzet“ s „a legabszurdabb tévedés“ a szabadság, s azt az embert, ki eselekedeteiben szabadnak tudja magát, azzal a kővel hasonlította össze, mely eldobatván azt képzele, hogy repül. Idézhetnék még egy esomó franciaia, angol és német író, a kik a szabadság minden nemével szakítva az okszerűség és törvény-

szerűség hatalmát vitatják az akarat fölött. A determinismus összes híveit sorolhatnám fel, a kik szerint az ok, a törvényesség, és a kényszer uralkodik a természeti életben ép úgy, mint az erkölcsi világban, s ennek egyetemes törvénye alól az ember sem vonhatja ki magát. Az akarat szabadságával szemben vitatják az okvetetlenség, a kényszer, korlátoltság s a függés theoriáját.

Az ellenkező nézetek e harezából tehát kitűnik, hogy az akarat szabadságának a kérdése korántsem oly egyszerű, mint a milyennek azt az emberi önérzet látni hajlandó. És e nehézség annál szembezőköbb, mennél mélyebben hatolunk be a vitatkozó pártok gondolat hálózatába.

Ha az embert tisztán természeti produktumnak vesszük, akkor a természet törvényeinek van alávetve, a melyek alól ő sem képezhet kivételt. Természeti jelenség ő a többiek között, a causális összefüggésnek egyik szükségképi láncszeme, a melynek irányát, elhatározásait tisztán physikai okok, az u. n. motivumok befolyásolják és physikai törvények szabályozzák, mint bármely más physikai ható ok működését. Így gondolkoznak a physikai deterministák, kik következetesen naturalistáknak, sőt materialistáknak szeretik magukat föltüntetni. Ezeknek ellenei viszont a szabadságra, mint az erkölcsi világrend alapjára és hordozójára szoktak utalni s így okoskodnak: a szabadság megtagadása esetén hol maradna az erkölcsi beszámítás, a felelősség, a jónak és rossznak értékkülönbsége s a vallásos-erkölcsi és egyházi meggyőződésnek a kétségbevonhatatlan ténye? Az egyházi atyák között kétségtelenül *Augustinus* volt a leghatalmasabb és legkövetkezetesebb gondolkodó, a kitől elvárhatnók az akarat szabadságának a proklamálását, s nem találjuk-e nála az ellenkezőt? Egyház- és valláselvi álláspontján nem tagadta-e meg teljesen a szabadakaratot az absolut prädestinatio elméletében? Kegyelemtana nem absorbeálta-e az emberi akarat öntevékenységét?

Milyen feltűnő ellentmondás! A materialisták tagadják a szabadságot s mégis bizonyos életkörülményekre nézve megkövetelik azt a maga legkorlátlanabb alakjában, — ellenben *Augustinustól* elvárnók az akarat szabadságának legerősebb hangsúlyozását, s mégis az ember tapasztalati életére nézve teljesen megtagadja azt az akaratélelet lekötő eredendő bűn fölvételével. Rendszerének alapgondolatát aztán a középkori egyház viláгурalmi törekvésénél fogva

meggyöngítette sőt teljesen elnyomta, mert az egyházi műkegyességnek sulya emelte az emberi cselekedetek érdemet szerző jellegét s ezzel a szabadakarat érvényét általában. Ezzel szemben a reformáció újból teljes erővel érvényre emelte Augustinus tanát az akarat megkötöttségéről sőt tehetetlenségéről. Így értjük meg azt, hogy míg az egyik oldalon a hierarchiai egyház viláгурalma karöltve járt az akarat szabadságával, addig a másik oldalon a személyes hitszabadság tana az akarat megkötöttségével, úgy hogy p. o. a jezsuiták XIV. Lajos védelme alatt az akarat szabadságát védték az augustinus kötött akaratelméletét fölevenítő jansenistákkal szemben.

Azt találjuk tehát, hogy az akaratszabadságra vonatkozó nézetek nemesak pro és contra ellentétesek, sőt lépten-nyomon ellentmondásosak, a mi a vitakérdést rendkívül komplikálja s csak azt bizonyítja, hogy a szabadság fogalmának több jelentése van.

Közönségesen emberi szabadság alatt az emberi szellemnek azt az önálló tehetségét értik, melynél fogva függetlenül minden októl, tényezőtől és indoktól kizárólag saját önelhatározásából önkényileg határozza el magát az ember a cselekvésre. Az akarat közelebből az elhatározás és végrehajtás tehetsége, az u. n. tetterő, a melynél akaratumknak a sphärája teljesen egyezik hatalmumknak a sphärájával. Az elhatározás tehetsége itt a mi kérdésünk legelső tárgya.

Sehol a világon nincs szabadság, mint absolut függetlenség és korlátatlanság. Az u. n. „liberum arbitrium indifferentiae“ egy tartalom nélkül való üres fogalom, a melynek hasznát nem veheti a tudomány, mivel azzal egyetlenegy jelenséget sem fejthetünk meg sem a természeti, sem az erkölesi, sem az értelmi világbán. Minden lény kötve van tulajdonságainak és erőinek bizonyos mértékéhez, a melyek létének elemét képezik s elhatározásainak és cselekvéseinek körét alkotják. E körben való mozgolódását ama természetes szabadságnak nevezzük, a melyben minden egyes lény él és mozog, s a melyben olyan jól érzi magát, mint a hal a vízben. Ez a szabadság a dolgok természetes működési körével esik össze, s a maga nemében oly változatos, mint a világbán uralkodó erők természete. Feltételezve van az azoknak tulajdonságai által, alá van vetve azok korlátainak s motiválva van belülről és kívülről egyaránt. Belülről, mert egyetlenegy lény sem változtathat önkényesen a maga természetén. A hal nem veheti föl a madár természetét, s ép úgy lehe-

tetlen az is, hogy az ember csupa akaratenergiából tulajdonítson magának olyan erőket és képességeket, a melyekkel természettől fogva nem bír. A ki művésznek nem született, sohasem lesz azzá. A mi képességeimet vagy erőimet meghaladja, rám nézve a lehetetlenségek közé tartozik, — képességeimben van a természetes szabadság határa, s erre való tekintettel megdönthetetlen érvénye van a „non possumus“-nak. Ha tehát a szabadságot ama korlátlan képességnek mondjuk, a melynél fogva kényünk-kedvünk szerint tehetünk mindent föltétlenül, úgy a képességnek azt a korlátlan szabadságát az álmok észtelen birodalmába tartozónak kell jeleznünk.

S a benső korlátokhoz járúlnak a külsők, vagyis azok az akadályok, a melyekkel képességeinek kifejezésében mindenkinek kell megküzdenie. E külső akadályok között a legerősebb a kényszer, mely megnyomorítja sőt teljesen megszünteti a szabadságot. E kényszer teljes ellentéte a természetes szabadságnak, a mint a madár is szabad a levegőben s a hal szabad a vízben, de a kalitkában már nem szabad. Ez az a szabadság, a melyet *Goethe* lantosa jobban szeret, mint az aranylánczot, a midőn így énekel: „Ich singe, wie der Vogel singt, der in den Zweigen wohnt“. Az emberi világban ezt a természetes szabadságot lépten-nyomon korlátozzák a külső indokok. Ide tartoznak a jogi korlátok, a melyeket a társadalom és az állam állít fel. Jól mondja *Fischer K.*: „Das Naturgesetz giebt die Grenze des Könnens und Nichtkönnens, das Rechtsgesetz giebt die Grenze des Dürfens und Nichtdürfens“. Nem mindent tehetünk, a mit akarunk vagy kívánunk. Maga a természet gondoskodik arról, hogy a fák az egekig ne nőjjenek vagy az emberek a holdba ne röpjüljenek. A társadalom és az állam gondoskodik arról, hogy nem mindent tehetünk, a mit megtenni képesek volnánk. Jellemzőleg mondja ugyancsak *Fischer K.*: „Die Freiheit des Könnens umfasst das Reich unserer Fähigkeiten und Kräfte, die Freiheit des Dürfens umfasst das Reich unserer Befugnisse und Rechte“. Ide tartozik polgári és politikai értelemben véve a népszabadság is, mint a természetes szabadság egy bizonyos neme, sőt ide tartozik az akadémiai szabadság is, mint a tanulás, és korántsem a nem-tanulás szabadsága.

Ha szabadság alatt korlátlan és feltétlen elhatározási és cselekvési szabadságot értünk, úgy természeti lét- és életfeltételeink között

ilyen szabadságról szó sem lehet. Az emberi eselekedetek, mint erőnyilatkozatok, determinálva vannak lépten nyomon. Az emberi életben mindenütt annak legesekélyebb és legösszetettebb jelenségeiben egyaránt, csak okok és törvények uralkodnak. Mindennek meg van a maga oka; megvannak működhetésének tényezői és feltételei, melyek szerint tesz és mozog, s a melyek változtával változik mozgása is. Tehát mindenütt és mindenben csak ok, föltét, függés és korlátolttság: az az egytetemes ok és törvényszerűség található, a melylyel szemben minden szabadság csupán kisebb-nagyobb korlátotottság és függés, de éppen nem olyan szabadság, mely sem okot, sem törvényt, sem korlátokat nem ismer. Igénis megtehetem azt, a mit akarok, de csak akkor, ha kedvezők a feltételek, s elhárúltak az akadályok az útból.

A lelki képeségek között tudjuk — első helyen áll a tudatos gondolkodás, a közönségesen ú. n. *értelem*, a melynél fogva képesek vagyunk az indokok szabad megválasztására és akaratunknak tetszés szerinti pro vagy contra való elhatározására. Magunk választjuk meg a célt s e választás szerint szabadon eselekedhetünk. Az ú. n. önkényi, vagy tetszés szerinti eselekvésről van itt szó, mely a szabad akaratot vagy a választási szabadságot foglalja magában, s régóta küzdő terét képezi az akarat problémája felett való vitatkozásoknak.

Önkényes eselekedeteink az általunk választott motivumok s az értelem által megengedett indító okok által vannak feltételezve, s viszont e választás függ a belátástól, a melyet az értelem követel, nevezetesen függ a választás ama mértékétől, a mely a választónak joga és tulajdona. Az indító okok megválasztásában képességünk van arra, hogy célszerűen vagy célszerűtlenül, okosan vagy okatlanúl, meggondolva vagy meggondolatlanúl eselekedhetünk. Hogy hogyan választunk vagy eselekszünk, mindenkor a mi belátásunk kisebb vagy nagyobb fokától, tehát intelligentiánk erejétől függ, a melyet nem improvisálhatunk, sem pedig hatásaiban nem változtathatunk. A mit közönségesen választási szabadságnak vagy önkénynek neveznek, az közelebről tekintve nem más, mint értelmi vagy szellemi szabadság. A választás itt a belátástól és annak fejlődésétől függ. A bolond ember bolondúl választ, mire vonatkozólag találóan hozza föl Locke ama szemorvosnak a példáját, ki iszákos szem-

betegének azt mondta: ha önnek kedvesebb az ivás mint a látás, úgy önnek a bor a legjobb, ellenkező esetben a legrosszabb.

A választási szabadság, mint önkény ama tévedések közé tartozik, mely a szabadság kérdését rendkívül összezavarta és megnehezítette. Az *aequilibrium* vagy *indifferens* akaratelhatározás a legnagyobb képtelenségek közé tartozik. A „tehetem, a mit akarok“, teljességgel semmit sem tartalmaz az akarat szabadsága ügyében. Minden ható *motivumot* nem megelőzi, hanem követi a választás. Itt az öntudat sem segíthet a szabad akarat baján. Az ember lélektana, lelki életének egész *organismusa*, *funkcióinak* és *jelenségeinek* hosszú sorozata épen nem bizonyít a *liberum arbitrium indifferentiae*, a szabad választás elmélete mellett.

Ha szabadság alatt azt a képességet értik, mely tisztán önmagából, minden feltételektől és indokoktól menten eselekszik, úgy ilyen szabadságról szó sem lehet, mivel ú. n. választási szabadságunk a szellemi szabadság vonzalma alatt áll s így lépten-nyomon determinálva van. Más azonban az ú. n. morális szabadság, az embernek specifikus erkölcsi tudata és értéke, mely kizárólag az érzület és az akarat köréhez tartozik, s állandó alapirányában és alapjellegében *characternek* nevezhető. Tehet-e mindent, a mit akar, s általában ura-e az ember a maga érzületeinek és *characterének*?

Az akarat minden *functiójának* irányát és elhatározásának színezetét végelemzésben a *character* adja meg. Ezalatt „az egész erkölcsi ember“ *individualitását*, *egyéni természetét* kell érteni összes *sajátságaival* s *hajlamait* és *érzelmeit* determináló *individuális* *tehetségeivel* és *dispositióival*, mely *charaktervonások* és *tulajdonságok* megfigyelése és tanulmányozása felette nehéz és fáradságos. Csakis az *indokaiban* jól ismert *eselekvésekből* s *értelmes* és *erkölcsi* *akarat-elhatározásokból*, tehát *tapasztalati úton* lehet kiismerni a *character*t.

Csakis a tapasztalás vezethet itt bennünket problémánk lehető megoldására. Az emberi *characternek* *alapsajátságai* és *jellemző vonásai* a következők:

1. A *character* merőben *individuális* *egyéni* tulajdon, a miért is az emberek kevésbé *szellemi* *tulajdonságaik* és *testi* *szervezeti* *sajátságaik* tekintetében, mint inkább *erkölcsi* *jellemökre* nézve különböznek egymástól.

2. Az *individuális* *characternek* *alaptulajdonságai*, mint elrej-

tett dispositiók vagy hajlamok eredeti örökölt tulajdonok, a melyeket az ember magával hozza a világra. Az erkölcsi hajlamok nem kevésbé örökölhetők, mint akár bizonyos testi sajátságok, akár a szellemi tehetségek.

3. Van a karakterben valami állandó, változatlan elem, mely egy és ugyanazon egyénnél mindig ugyanaz, az egyén lelkületének bizonyos kitörülhetlen jelleget kölcsönöz, s annak egész lényét s gondolkodását, érzelmeit és törekvéseit szakadatlanul befolyásolja. Azért mondja *Schopenhauer*: „Az ember karaktere — s ezt az alapekarakterre kell értenünk — állandó és változatlan s ugyanaz marad egész életen át“. A miért is az akarat mindig másodrendű tényező a cselekvéseknél. Az elhatározás főfaktorai a motívum s az erkölcsi karakter. A motívum indítja az elhatározást és a cselekvést, de az utolsó szó a karakteré. S ez épen az *ethikai determinismus* elmélete, a melyet *Wundt* után *psychológiai*nak is lehetne nevezni. Ez alapon a moralitás és immoralitás teljesen egybe van forrva egész substantiánkkal s mélyen begyökereszik az egyéni és társas élet organisatiójában. Az akarat tehát sem nem önkény, sem pedig kényszer, hanem *ethikailag* és *psychológiai*lag determinált képessége az embernek.

Kanté az érdem, hogy a természeti s az intelligibilis karakter megkülönböztetésével az akarat szabadsága problémáját fölismerte a maga egész teljességében. Őt követte *Schelling* „Über das Wesen der menschlichen Freiheit“ ez. értekezésével, a melyről *Schopenhauer* méltán mondotta, hogy az az emberi élesértelműségnek legnagyobb alkotása.

Az erkölcsi akaratérő átalakulásának vagy megsemmisülésének a kérdése örökre elválasztja egymástól a kereszténységet a buddhizmustól s a mai pessimizmustól.

DR. SZLÁVIK MÁTYÁS.

A Rákócziak családi történetéhez.

(Befejező közlemény.)

I. György fejedelem

Zsigmond fejedelem és Gerendi Anna fia; született 1593. június 8-án;¹ megkezdte pályáját mint váradi kapitány; 1615. ápr. 22-én és 1616. február 17-én a császárnak ónodi főkapitánya; 1617-ben esászári tálnok, ónodi főkapitány és azóta Borsodmegye főispánja; 1619-ben Bethlen felső-magyarországi tábornoka Kassán és a mellett trónralépéseig borsodi főispán. 1630. november 26-án Erdély fejedelemévé választották meg és ugyanazon év december 22-én intronizálták. 1644-ben a svédekkel és francziákkal szövetségbe, megtámadta III. Ferdinándot, elfoglalta Kassát, a bányavárosokat és egészen Galgóczig hatolt; 1645-ben bevonult Nagyszombatba, szept. 16-án azonban a linezi békét kötötte, melynek értelmében a magyarországi északnyugati megyéket megtartotta és a protestánsok Magyarországon vallás-szabadságot kaptak; meghalt „forró lázban“ 1648. okt. 11-én; eltemettetett Gyulaféjérváron.²

Első neje állítólag a Bethlen-családból származott,³ de ez, ha egyáltalában létezett, nem sokáig élhetett, mert György már 1616 április 16-án Ratold nb. Lorántfi Mihály és Gutkeled nb. Zeleméri Borbála leányával: Zsuzsánnával lépett házasságra. A fiatal asszony atyja Sárospatak birtokosa. Zsuzsánna maga 1600. körül született. Tevékeny részt vett férje oldalán a kormányzás ügyeiben

¹ Századok 1872, 56. — ² Történelmi Tár. 1887., 433. — ³ Moréri Lexikonja szerint (1740. évi kiadás, VII. 15.) nejének atyja István Bethlen Gábornak fivére lett volna, a mi nem valószínű, mert István 1582-ben született, így 1614—1615. táján csak 32—33 éves ember volt, kinek leánya akkor még alig mehetett férjhez. Tény azonban, hogy Bethlen István 1620. július 15-én György fivérért, Zsigmondot és 1629. febr. 16. óta számos levélben Györgyöt is „fraternek nevezi. (Történelmi Tár. 1894., 459. 1895. 136. skk.)

Létezik Bethlen Gábornak fivérének leánya Zsuzsánna 1600 körül született

és élénk levelezést vitt. Férje halála után Sárospatakra vonult vissza, hol 1660. április 18-án meghalt.

E házasságból négy fiú származott:

1) *Sámuel*; született 1618. június 27-én. Korán betegeskedett. Lorántfi Zsuzsánna Sárospatakból 1621. márczius 16-án azt írja férjének, hogy „esináltasson Samulkának vagy két süvegesét“; ugyanazon évi június 10-én Sárospatakból írja neki: „a gyermek állapota felől kegyelmednek azt írhatom, hogy tegnap három óra tájban a gyujtvány-hideg kezdte lelni; de isten kegyelmességéből megint csakhamar elállott róla; a doktor biztat, hogy addig el sem megyen, míg jó állapotra nem hozza; a gyermeket igen gilisztásnak mondja és arról is italt esinált s mindennap ezt adjuk innia, reá felelt, hogy belöle kiveszti azt is“; — június 27-én pedig ugyanonnan írja neki: „az kis Samulkát is nem arányozhatjuk, ha leli-e a hideg, avagy nem, csak azonban vagyon. Czeglédi uram küldött valami kenetet Séresről és mindennap azzal kenettettem, egyébképen nem volna semmi nyavalyája, az mint arányozzuk“.¹ Sámuel pedig nemsokára meghalt, mert többé nem találkozunk vele.

2) *II. György*, a későbbi fejedelem (lásd alább.)

3) *IV. Zsigmond*, a kiről majd alább lesz szó.

4) *Ferencz*, ki az eddigi irodalom szerint öt éves korában halt meg. Az én kutatásaim azonban a következő pozitív adatokat szolgáltatják: Czeglédi János 1624. július 17-én Rákózei Györgyhez intézett levelében írja² „Hogy az úristen asszonyomat (t. i. a fejedelem nejét) ő nagyságát új és kedves vendéggel látogatta, szívem szerint hallom . . . kívánom is ő szent felségétől, hogy ő nagyságát több édes magzattal . . . tartsa meg és mostani ágyából gyógyítsa.“ *Ferencz tehát 1624. júliusában született.* György és Zsigmond herczeg azt írja atyjának 1628. augusztus 16-án: „hogy kedves Ferjükkal („cum Franciscello“) jól érzi magát. E Ferencz továbbá azonos azon gyermekkel, ki 1631-ben Zsuzsannával Sárospatakon tartózkodott; tudjuk, hogy 1631. május 26-án még élt, mely napon Brandenburgi Katalin nyilvánítja, hogy Ferenczet esetleges várományosul kijelöli.“³ *1632-ben azonban már meghalt.*⁴

¹ Történelmi Tár 1894., 472, 474, 475. — ² Ugyanott 1894. 672. —

³ Ugyanott 1878., 195. 1884., 71. 1895., 127. — ⁴ Századok 1875., 314.

IV. Zsigmond

született 1622. jul. 16-án. 1643-ban a székelyek főkapitánya. 1644. és 1649-ben ugyanaz; a linezi béke megkötése után megbízta őt atyja a magyar megyék közigazgatásával.¹ Egy ideig kísérleteket tett a kozák királyság megnyerésére. Meghalt gyermekek hátrahagyása nélkül 1652. február 4-én; eltemették Gyulafejérvárott 1652. április 28-án.²

Az özvegy Zsuzsanna és II. György fejedelem Zsigmondnak előkelő menyasszonyt keresett. Bisterfeld, az ismert gyulafejérvári tanár, a Rákóczi-család érdekeinek buzgó képviselője, Zsigmondnak többi között azt írja Gyulafejérvárból 1649. augusztus 3-án: „A házassági ügyet véleményem szerint nem szabad elhalasztani, attól félek, hogy a halasztás által a heszszenit (t. i. a hesseni menyasszonyt) elvesztjük. Sengelius úr, a nassauai gróf titkos tanácsosa és barátom a következőket írja nekem július 12/22. Dillenburghól: „Írtam a minap tőled említett nagy ügyben legbizalmasabb barátomnak Kasselbe; még nem válaszolt, de válaszáat minden órában várom és azt hiszem, hogy követetek azon udvar összes viszonyairól titeket értesíteni fog. . . . Találhatni különben Németországban még egyéb arra való személyeket. Református felekezetű herezegnők között a heszszenin kívül más nem ismerek, kivéve a cseh király három leányát, kiknek legifjabbika a legszebb. Korukat, hozományukat és egyéb viszonyaikat nem ismerem. Egynéhány szép herezeglány van Anhaltban is, ezeken kívül Hessen-Darmstadtban is, de ezek lutheránusok, fiatalok, szépek és jó nevelésűek, hozzá még a szász választófejedelem unokái. Van aztán sok a mi vallásunkbeli leány, kiknek egyike az itteni udvarban János Lajos nassauai gróf leánya; ennek van hercegi rangja, szép és jó nevelésű, azt hiszem, hogy mindezeket megnyerhetnők.“³

¹ Történelmi Tár 1889., 340. — ² Ugyanott 1880., 797. 1881. 396. V. ö. Századok 1875., 317. — ³ 1649. november 2-án azt jelenti Bisterfeld a fiatal herezegnőnek, hogy a nassauai gróf leánya szép ugyan és jól nevelt, de már 26 éves és így tehát már fiatalságának első virágzásán túl: bizalmi embere azt hiszi, hogy ily körülmények között a herezegnő nem fog tetszeni. Az anhalti herezegnő igen szép. Ha a heszszeni vagy orániai eljegyzés meg nem történne, azt gondolja a bizalmi férfi, hogy vagy Darmstadtra, vagy a pfalci választófejedelem igen szép 18 éves nővéreire kellene gondolni, kit Rulich és Sengel is

„Magam (t. i. Sengel) hozzáteszem, hogy e János Lajos vitéz Jánosnak, orániai Vilmos fivérének a fia, ki 1629-ben a papismusra áttért, Münsterben császári követ volt, a császárnál nagy kegyben részesül, különben igen derék fejedelem; neje a Lippe-család tagja, igen gazdag volt és a mi vallásunkban halt meg, miután leányának különfélélt hagyományozott és nevelés végett a buzgó református dillenburgi grófnak átadta, ki a református hitben nevelte; a hercegleány lelkes híve a református felekezetnek.“

„Barátom továbbá még mondja: „Tudod azt is, hogy a német hercegek és grófok leányai valami nagy hozományt nem kapnak és a firokonok miatt az ingatlan birtokokban nem igen részesek; legfeljebb 10—20,000 imperialisig érő hozományt kapnak; jelenleg azonban egyetlen-egyet sem ismerek az egész országban, ki annyit kapna, kivéve a kasselit, darmstadtit és hadamarit. A kasseli teheti saját vagyonából, mert fivére jól gondoskodott róla; a darmstadti nagyatyjának, a szász választófejedelemnek segítségével teheti; a nassau-hadamari a császár segítségével, kinek kegyét atyja élvezi, minthogy őt — a mint megbízható forrásból értesültem — herceggé akarja kinevezni.¹

1649. december 31-én írja Zsigmondnak: „Mit mondjak a pfalezgrófnőről? Ha Henrietta idővel előbbi arzáat vissza nem kapja (nem ragyás, csak májfoltos), akkor csak a legfiatalabb, Zsófia, maradna hátra, kit Rulich úgy alakja, mint erkölcesi miatt ajánl és júliusban írt levelében majdnem biztosra vesz.“²

1650. október 16-án a Károly Lajos pfalezgróf, Erzsébet Karolina örgrófné, Lorántfi Zsuzsánna, I. György fejedelem és Rákóczy Zsigmond között, ez utóbbinak pfalezi V. Frigyes (volt cseh király) leányával, Henriettával történendő eljegyeztetése ügyében folytatott alkudozások be lettek végezve. Az illető okíratból arról értesülünk, hogy Zsigmond követei Mednyánszki György és Padányi Gergely voltak és hogy az egybekelést régi számítás szerinti 1651. márczius 25-ére kitűzték; május 14-én (ugyanazon számítás szerint) az összes érdekelt felek peeséteivel ellátott okírat, a mindkét részről arra felhatalmazott képviselőktől (Mednyánszki György, Berényi Ferencz,

ajánlanak; így kapunk rögtön szövetséget a brandenburgi pfalezgróffal és az angolokkal, kiknek nagy befolyásuk van Konstantinápolyban. (Történelmi Tár 1890., 229—230.) — ¹ Történelmi Tár 1887., 661—662. — ² Ugyanott 1890., 231.

Rédei Ferencz, báró Wolzogen János Lajos, Crunbergk György Ábrahám) közzétetett.¹ A Rákóczyaktól Gyulaféjérvárott 1651. február 16-án kiállított okiratban Zsigmond a „munkácsi és makoviczai herczeg, Szatmár és Szaboles ura” czímet viseli. 1651. május 7-én Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem arról értesíti a völegényt, hogy a Krossenben történendő egybekelésre képviselőivé Knesebeck Tamást és Kleist Ewaldot jelölte ki; 1651. május 19-én azt írja Erzsébet Zsigmondnak, hogy az egybekelés per procurationem már megtörtént. Zsigmond képviselői voltak: Rédei Ferencz, Berényi György és Mednyánszki György; most következtek a külföldi fejedelmekhez küldött meghívókra a válaszok; írt Jakab kurlandi herczeg, János Kázmér lengyel király, György liegnitz-briegi herczeg, az egybekelés pedig Sárospatakon tartott június 26-án.²

A fiatal pár boldogsága nem tartott sokáig, mert Henrietta (szül. 1626. július 7-én) már 1651. szeptember 28-án 25 éves korában meghalt; október 10-én temették el Sárospatakon.³

II. György fejedelem

I. György fia; született Sárospatakon 1621. január 30-án. 1640. augusztus 14. óta váradi főkapitány és Biharmegye főispánja; még atyja életében Gyulaféjérvárott 1642. február 19-én Erdély fejedelmévé megválasztva, az 1644. évi hadjárat alatt Erdély kormányzatával lett megbízva. 1648. október 11-én átvette a kormányt. Hogy a lengyel koronát megkapja, szövetségre lépett Chmelnicki Bogdán kozák hetmannel; Moldvával és Oroszországgal 1657-ben háborút vezetett a lengyel király ellen; tábornoka, Kemény János, elfoglalta Varsót, de a vele szövetségelt svédok visszavonulása és a július 3-án szenvedett esatavesztés rákényszerítette Györgyöt, hogy lealázó feltételek alatt békét kössön; ez pedig bukását okozta, a mennyiben a szultán, kinek akarata ellenére háboruskodott, őt fejedelmi méltóságától megfosztotta és ellene hadsereget küldött, melynek túlnyomó ereje ellen György mit sem tehetett. Az erdélyi rendek már 1657. november 1-én Rédei Ferenczet és ennek lemondása után 1658.

¹ Történelmi Tár 1890., 597—602; V. ö. 1889., 455. — ² Ugyanott 1879., 607. 1890., 229, 231, 608, 614, 627, 630.; 1891., 81, 82, 84, 88, 92, 98. A lengyel király képviselője: Pleszenicei Fredro András Miksa. — ³ Századok 1875., 317. Történelmi Tár 1891., 215. 217.

október 4-én Baresai Ákost választották fejedelemmé. György azonban 1659. januáriusában visszafoglalta Erdélyt és fejedelmi székét; de ez sem segítette rajta, mert nem tudta magát a törökök ellen tartani. Nagyszebennek eredménytelen ostromlása után 1660. május 29-én Szászfenes és Gyalu között, a budai basa ellen vívott harcban halálos sérülést szenvedvén, Nagyváradra vitték, hol fiával Ecsedről hozzá sietett neje öt június 7-én már nem találta életben. Eltemették Sárospatakon.¹

Neje, néhai somlyai *Báhtori* András leánya: *Zsófia*, született 1629-ben. A fiatal pár kézfogása Somlyón történt 1641. jul. 29-én;² 1642. szeptember 20-án még jegyesek. I. György fejedelem a jegyesek egybekelését 1643. február 3-ára tűzte ki.³ *Zsófia* meghalt *Munkács*on 1680. június 14-én.⁴

Egyetlen gyermeke volt: *Ferencz*. 1650. márczius 25-én azt írja ugyan *Bisterfeld*, hogy a fejedelemné viselő; ⁵ de az illető gyermekről nincs tudomásunk.

I. *Ferencz* fejedelem

született 1645. február 24-én. Atyja kívánságára megválasztották ugyan Erdély fejedelmévé, de atyjának bukása következtében nem juthatott kormányra. Atyja halála után anyjával magyarországi birtokára vonult vissza, hol anyja rábeszélésére a katolicismusra áttért. 1664. szeptember 14-én megkapta az örökös sárosi grófságot.⁶ Miután részese volt a *Zrinyi-Wesselényi-féle* összeesküvésnek, a tiszavidéki felkelés legyőzete után csak anyjának közbenjárására menekült a büntetéstől. Meghalt *Makoviczán* 1676. július 8-án; eltemettetett *Kassán*.

Neje *Ilona*, *Zrinyi* Péter horvát bán és *Frangepán* *Katalin* leánya, született 1643-ban. *Ferencz* anyja 1666. január 2-án *Bars*-megye közönségét a már megtörtént eljegyzésről értesítvén, a *zborói* kastélyban történendő egybekelést ugyanazon évi márczius 1-ére tűzi ki; 1666. február 21-én a menyasszony és anyja már úton van. *Parniczán* (*Árvamegyében*) töltötték az éjt; márczius 2-án megtörtént *Zborón* az egybekelés a bán és neje jelenlétében.⁷ *Ilona* férje

¹ Történelmi Tár 1881., 397. V. ö. 1888., 421. — ² Századok 1875., 317. —

³ Történelmi Tár 1893., 311, 312, 313. V. ö. 1880., 369. — ⁴ Századok 1859., 329. — ⁵ Történelmi Tár 1888., 299 — ⁶ Lib. Reg. XIII. 127. — ⁷ Történelmi Tár 1889., 447; 1893., 58.

halála után gyermekei nevelésének szánta magát. 1682. június 16-án Thököli Imrével (kivel már 1678. óta közelebbi viszonya volt) lépett második házasságra. Ennek oldalán az akkori mozgalmas politikai eseményekben tevékeny részt vett. Férje ellenségei két évig ostromolták őt munkácsi várában, míg a várat hősies ellentállás után 1688. január 4-én átadta. Ugyanazon évi márczius 20-án gyermekeivel együtt Bécsbe hozatott és az Orsolyák zárdájában őrizet alá helyeztetett. 1692-ben engedélyt kapott arra, hogy férjét — de csak gyermekei nélkül — meglátogassa. Elkísérte ezt 1699-ben konstantinápolyi száműzetésébe, 1700. szeptember 23-án Nikomédiába, hol 1703. február 18-án az úgynevezett virágok-mezején meghalt. Tetemét márczius 8-án hajón hozták Konstantinápolyba, hol a galatai Benedek-jezsuita templomban eltemették.

Első férjétől György, Ferencz és Julia[na] Borbála nevű gyermekei születtek.

György, I. Ferencznek legöregebb fia, született 1667. október havában; meghalt még ugyanazon évben.

Juliánna Borbála, ki a bécsi Orsolyák zárdájában élt, született 1672-ben. 1691-ben férjhez ment gr. *Aspremont Ferdinánd Gobert*hez; meghalt 1717. május 24-én. Férje (született 1643-ban) westpháliai születésű ember, ki fiatal korában bajor szolgálatba lépven, a bajor csapatokat mint császári altábornagy Budánál vezényelte; 1687-ben eszéki parancsnok; 1690-ben a törökök ellen szerencsétlenül harcolván, Bécsben fogságba tették; 1694. november 29-én megkapta a magyar indigenátust; ¹ meghalt 1708. február 1-én. Utódait a következő tábla mutatja:

Aspremont Ferdinánd Gobert † 1708 február 1-én

Nejei: 1) 1678. Orániai-Dillenburgi Charlotte, szül. 1643 jun. 2 † 1686 márcz. 2.

2) 1691. Ráéczi Julianna Borbála, szül. 1672 † 1717 május 21.

1) Charlotte Mária
Gobertina
apáca, † 1702—4.

2) József Gobert
szül. 1691. febr. 2 † 1720
május 3 Neje: 1711
Turinetti Charlotte.

2) Károly Gobert
Neje:
hg. Esterház Terézia.

2) Janka Gobertina
Francia, szül. 1698-ban.

János Gobert 1735.

János Gobert † 1819. sept. 19.
Neje: gr. Batthyányi Rozina.

Mária Anna, szül. 1787. márcz. 1.

Férje: 1807 febr. 22. gr. Erdödi György, szül. 1785 jun. 17.

¹ Lib. Reg. XXIII. 358.

Az utóbbi házasság révén a Rákócziak birtokai a levéltárral együtt az Erdődi-család birtokába kerültek.

II. Ferencz fejedelem.

Családjának e legkimagaslóbb alakja született 1676. márczius 27-én a borsi kastélyban. Miután atyját még csecsemő korában elvesztette, anyja és ennek második férje Thököli Imre vette át nevelését. Munkács bevétele után nővérével együtt Bécsbe hozatott, mire későbben Kollonics biboros felügyelete alatt jezsuiták nevelték előbb Neuhausban, aztán Prágában 1693-ig. 1693-ban Strattmann minister közvetítése folytán nagykorúsították, mire örökölt jószágainak legnagyobb részét visszakapta. Olaszországban töltött egy évi tartózkodás után 1694-ben színlag a Rajnavidéken táborozott császári hadseregbe lépett, tényleg azonban csak azért, hogy 1694. szeptember 26-án Kölnben Hessen-Rheinfelsi Károly fejedelem leányával, Charlotte Amáliával egybekeljen. — Nősülése után felváltva Bécsben és magyarországi birtokain élt, míg Sároson állandó lakóhelyét felütötte. Itt kereste őt fel 1700-ban Villars, a francia király követe, ki a királynak az erdélyi fejedelemség megszerzésére czélzó támogatását neki felajánlotta. Az ez ügyben a francia udvarral létrejött titkos szövetség az eperjesi parancsnok, Longueval, árulása által Bécsesél közöltetett, mire őt a bécsi kormány 1701. április 18-án Sárosban letartóztatta és Bécs-Ujhelybe vitette. Ugyanazon évi november 7-én sikerült neki azonban a kiszabadulás, mire Lengyelországba menekült; itt találkozott Beresényi Miklóssal, mire mindketten a francia udvarral újabb érintkezésbe léptek. Ennek az lett a következése, hogy Ferencz 1703. júniusában Munkáeson megjelent és innen nyolcz évig tartott harczát megkezdé. 1704. július 6-án erdélyi fejedelemmé, 1705. szeptember 18-án Magyarország vezérlő fejedelmévé választatott. 1707. június 14-én az ónodi országgyűlésen az uralkodó Habsburg-családot trónvesztesnek nyilvánítá. A bécsi udvar azonban nem akarta őt erdélyi fejedelemnek elismerni, a hadi szerencse nem kedvezett neki s. miután a szatmári békefeltételeknek nem akart eleget tenni, elhagyta hazáját 1711. február 21-én. Lengyelországon keresztül Angolországba, 1713. kezdetén Franciaországba ment, hol XIV. Lajostól évi 130.000 forintnyi járadékot kapott; itt megírta önéletrását és harczai történetét; a bécsi udvar

ármányai miatt 1717-ben elhagyta Franciaországot és Konstantinápolyba ment, innen 1718-ban Jenikőbe, 1720-ban Rodostóba, hol 1735. április 8-án meghalt. Tetemét a konstantinápolyi Benedek-templomban helyezték el örök nyugalomba; itt találta meg Thaly Kálmán 1889. október 7-én földi maradványait.

Neje: *Hessen-Rheinfelsi Charlotte Amália*, született Hessen-Wanfriedban 1679. márczius 8-án. Szülõi Hessen-Rheinfels-Wanfriedi Károly herceg (szül. 1649. † 1711. márczius 3-án) és Leiningen-Dachsburg Alexandra Julianna († 1703. április 19-én). Férje bukása után 1707-ben Szászországba, innen Danzigba és Franciaországba vonúlt, hol Párisban rövid betegség után 1722. február 18-án este 7 órakor meghalt; tetemét a párisi Chezmidy-apáczárda sirboltjában helyezték el.

II. Ferencz utódai.

a) II. Ferencznek első gyermeke Kistapolcsányban született 1696. május 28-án és Lipót esászáur (keresztapja) után a *Lipót* (György, József) nevet kapta (második keresztapja bádeni Lajos herceg). A fiu 1699. óta szünetlenül betegeskedett, mire őt 1700-ben Lőcsére a híres Spillenberger orvoshoz hozták; itt meghalt 1700 január végén vagy február kezdetén.

b) 1700. augusztus 17-én született Bécsben a fejedelem himmelpförtutezai házában József, ki e nevet keresztapja, József király után kapta. Ferencz e fia születését augusztus 21-én a vele rokon udvarokkal közölte. Atyjának elfogatása után József a bécsi udvar felügyelete alá került, ki őt — marchese di San Carlo név alatt — csak tökéletlen nevelésben részesítette. 1723. július 3-án kapta a Szieziliában fekvő Romanuccio és Murciano nevü jószágokat, de még 1723-ban Olaszországból Bécsbe hívták vissza, hol évi 7000 forintnyi járadékot kapott; 1734. júliusában sikerült neki Bécsset elhagyni, homnan előbb Velenczébe, innen Bolognába és november 23-án Rómába érkezett. 1735. kezdetén Nápolyba jött, novemberben Párisba, 1735. december 17-én Madridba; 1734. óta az atyjától kapott „munkácsi herceg” czímmel élt. Atyja halála után a porta magához hívta; 1736. december 5-én Gallipoliba érkezett. A szultán segélyével magyar önkéntes csapatot szervezett; azzal táborozott Viddin, Orsova, Fétiszlán és a székely határon 1737-től 1738-ig;

manifestumot' bocsátott ki és minden módon megkísérlette, hogy az erdélyi fejedelmi koronát valahogy megszerezze; de miután 1737. óta — mióta Törökországot elhagyta — folytonosan betegeskedett, meghalt Csernavodán 1738. november 10-én, hol egy ottani görög templomban eltemették. Végrendeletét 1738. november 7-én írta¹

Törvényes neje nem volt. Igaz ugyan, hogy leányának anyja a párisi, ma ornansi Visitation de St. Marie nevezetű apáca kolostor jegyzőkönyveiben *Marie de la Coutancière* néven van bejegyezve,² de Józsefnek már idézett végrendelete másképen adja elő a dolgot. József e végrendeletében Jozefa Charlottát csak természetes leányának („nostre fille naturelle“) vallja s anyját „*madame de Peravex*“-nek mondja; egy későbbi passzusban Peravex bárónőről szól, kinek, hogy Franciaországba visszatérhessen, ezer piastert hagyományoz. Marie de la Coutancière³ egy poitou-beli családból származott és világos, hogy valamely Peravex nevű bárónak elvált neje vagy özvegye volt, midőn Rákóczi Józseftől leánya született; hogy ama zárdajegyzőkönyvbe magát születési nevén bejegyeztette, arra mindenesetre nyomós okai lehettek.

Jozefa Charlotte, József hercegnek természetes leánya, született Párisban 1736. december 11-én; életét a Besançon melletti de la Visitation de St. Marie d' Ornansi zárdában töltötte, hol 1780. július 3-án meg is halt; ő a Rákóczi-család utolsó sarja.

c) *György*, II. Ferencnek ifjabb fia, Bécsben született 1701. augusztus 8-án; őt is a bécsi udvar neveltette, kitől a *marchese della santa Elisabeta* czímet kapta. 1723. július 23-án III. Károly királytól a Sziciliában fekvő del Contrasto és Valle di Giunchi nevű birtokokból álló grófságot és 2500 sziciliiai forintnyi évi járadékot kapott azon feltétel alatt, hogy ő és utódai a Conte di Giunchi nevet viseljék; de még 1723-ban vissza kellett térnie Bécsbe, hol számára 6000 forintnyi járadékot tűztek ki. 1726. kezdetén neki is sikerült Bécsét elhagyni, honnan Velenczére és onnan Párisba utazott és 1727. június 15-én Rodostóba érkezett, hol atyjától a „*makoviczai herezeg*“ czímet kapta; 1728. márczius 23-án Párisba utazott, hogy elhanyagolt műveltségét ott tökéletesítse. Itt megismerkedett *Bethune*

¹ Történelmi Tár. 1890, 414. — ² Lásd Thaly Kálmán cikkét a Turulban (1892. 153.). — ³ Igy és nem *Contancière*!

marquis családjával és Kelislau vagy Terislav (ez utóbbi helyesebb) gróf néven 1732. november havában e család egyik nőtagjával házasságra lépett; e nő közelebbi viszonyait azonban nem ismerjük.

Neje halála után György másodszer nősült. Második neje az 1702. körül született *Pinthereau de Bois l'Isle Margit Zsuzsanna*, Cléry en Vexin tulajdonosa.¹ Ez meghalt mint György özvegye 1768. december 23-án Cléry nevű családi birtokán. Hogy Györgynek gyermekei lettek volna, ismeretlen.

Maga György 1756. június 15-én a Páris mellett lévő la Chapelle nevű faluban hirtelen halállal mult ki.² Luynes herceg feljegyzéseiből tudjuk, hogy György azelőtt a Terislav grófi nevet viselte és hogy a francia királytól a Páris város részéről esedékes állami jövedelmekre bekebelezett évi 20.000 livrenyi járadékot kapott.³

d) II. Ferencznek negyedik gyermeke *Charlotte* Prágában született 1706. november 16-án. Ferencz neje akkor a karlsbadi gyógyvizeket használta; az újszülött leány nem sokára ezután valamelyik prágai zárdában meghalt.

Az eddigiek szerint a fejedelmi ág következő nemzedékrendi tábláját kapjuk:

¹ A Pinthereau-család Chaumont en Vexin-ből származik. Nemessége újabb eredetű, habár a család állította, hogy már régóta nemes és hogy egyik ősenek hibája következtében a nemességet elvesztette. János 1581. december 12-én közjegyző Chaumontban; Miklós ugyanott 1592-ben ügyvéd. János „escuyer conseiller et avocat du Roi au Baillage et Comté de Chaumont en Vexin“ kapta 1649-ben a nemességet. Neje Laisné Francziska, kitől János és Miklós nevű fiai születtek. Miklós, ki a sieur de Bois l'isle címet viselte, százados volt a Rambure gyalogezredben. Öregebb János 1666. október 17-én már nem él. Ifj. János (az 1666. február 27-én kelt házassági szerződés szerint) J quesson Francziskával kelt egybe, ki előbb nemés Coquart Miklós chalonsi polgár özvegye volt; e házasságból származott az 1667-ben született Pinthereau János. Laisné Francziska 1692. augusztus 3-án még él és Pinthereau András nevű unokájának gyámjaként szerepel. — ² Moréri, 1753. évi kiadás, IX. 23. — ³ Thaly Kálmán közleményei a Turul-ban (1884. évi foly.)

Ismeretlen					
Zsigmond 1517—1521.	Lajos 1525.	Márton 1525.	György 1525.	Ferencz 1517—1530 szendrői kapitány. Neje: Tomori Katalin. <i>Marjit</i>	
János 1517—1558. zemlénmegyei táblabiro. Neje Állítólag: Pongrácz Borbála	György, 1558—1570. szatmári kapitány.		Mihály 1558—1564.	Anna 1550. Férje: Ibrányi János † 1589 előtt.	
	Imre	László 1583—1602.	Lajos szül. 1572 kör. † 1612 jan. 3.	Krisztina. Férje: Bölcsői László.	
	Anna 1566—1580. Férje: 1) szászfai Uza Bernát 1557 † 1565 előtt. 2) törteli Kún Bálint 1549—1580.		Judit 1612—1619. Férje: inárcsi Nagy András 1608—1612.		
Zsigmond fejedelem sz. 1544 † 1608 decz 5. 1588-ban báró: 1607-ben Erdély fejedelme. Nejei: 1) 1588 előtt bekényi Alagi Judit † 1591 jul. 29. 2) 1591—92 Gerendi Anna † 1596 - 7. 3) 1596—7. Telegdi Bor- bála † 1616 elején.	Magdolna † 1599 április 1-én. Férjei: 1) erkei Borzási Miklós † 1589 előtt 2) Gerendi János † 1594.	János sz. 1580 kör. él még 1630 ban. Neje: Lövei Erzsébet † 1645. előtt.	Ferencz 1607—1619. † 1632 előtt.	András 1607—1640 † 1645 előtt. Neje: Székely Anna 1629—1645.	László 1607—1631.
	Leány 1649. Férje: Aba nb. Bertóti Bálint	Gyermekek 1629.	Nagy Mihályi Anna 1632—1641.	Dorottya † 1641 körül. Férje: vehézi Báncsi Miklós † 1641 után.	Gyermekek
1. Erzsébet † 1607 előtt. Férje 1602 május 19-étől homonnai Druzet Balint † sz. 1577 † 1609. nov. 7.	1. György fejedelem szül. 1593. jun. 8. Neje: 1616. ápril 16. Ratold nb. Lorántfi Zsuzsanna † 1660 ápril 18.	Zsigmond sz. 1595. † 1620 végén. Neje: Ratold nb. Lo- rántfi Mária 1620.	Pál szül. 1596—7 † 1636. márcz. 12. Neje: hetesi Pethe Anna 1628 † 1637. jul. 25.	László † 1664. máj. apáca 17. Neje: 1637—1647. Nagy Mihályi Erzsébet 1655—1662. <i>1654 II. - 1663. máj.</i>	Anna Mária
Sámuel szül. 1621. jun. 27. é. m. 1621 † 1628. előtt.	II. György fejedelem szül. 1621. jan. 30. † 1660. jun. 7. Neje: 1643. febr. 3. Neje: somlyai Bátori Zsófia szül. 1629 † 1680 jun. 14.	Zsigmond szül. 1622. jul. 14 † 1652. febr. 4. Neje: 1651. jun. 26. Henrietta Mária pfalcei hercegnő, sz. 1626. jul 7. † 1651. szept. 18-án.	Ferencz szül. 1624. jul. † 1632.	Erzsébet sz. 1654 Borbála † 1707. nov. 8. <i>1655. 1656. 1658.</i> Férjei: 1) 1668. febr. 5. gr. Er- dődi Adám † 1668 † br. hav. 2) gr. Erdődi György szül. 1647 † 1712 decz. 27.	
György szül. 1667. okt. † 1667.	Julianna Borbála szül. 1672 † 1717. május 24. Férje: 1691. Aspremont Ferdinánd Gobert sz. 1643 † 1708 február 1.	II. Ferencz fejedelem szül. 1676. márcz. 27 † 1735. ápril 8 Neje: 1694. szept. 26. Hessen-Rheinfelsi Charlotte Amália szül. 1679. márcz. 8. † 1722. február 18.			
Lipót szül. 1696 má- jus 28 † 1700 elején.	József szül. 1700. augusztus 17 † 1738. nov. 10. tm. I. Jozefa Charlotte szül. 1736 decz. 11. † 1780. julus 3.	György szül. 1701. aug. 8 † 1756. junius 15. Nejei: 1) 1732. nov Bethune leány. 2) Pinthereau de Bois l'Isle Margit Zsuzsanna, szül. 1702 körül † 1768. decz. 23.	Charlotte szül. 1706. nov. 16 † ifj.		

A cserkeszekről.

(II. közlemény.)

Kercs és vidéke.

A ki hazánkból a Cserkeszföldre s általában a Kaukázusba akar utazni, annak legegyszerűsebb irányban két út áll előtte: egyik a tisztán szárazföldi vasútirány, másik a nagyjából tengeri út a Fekete-tengeren végig, odáig és tovább azonban szintén vasúton.

A legegyszerűsebb vasúti irány Budapestről Lemberg, Brody vagy Podvolocsiszki (határállomáson át) Kiew, Charkow, Döntövi Rostow felé vezet, a honnan csakhamar a Kubán völgyébe s a Kaukázus alá ér az ember. Ez az út Budapestről Wladikawkáz végállomásig a Kaukázus főgerince alatt egyfolytában körülbelül négy-öt napot vesz igénybe.¹

A másik út Budapestről Lemberg Podvolocsiszki (határállomás) felé Odesszába vezet vasúton.² Onnan hajón mehetünk tovább a Krim-félsziget partvidékeit érintve a Fekete-tenger keleti partjáig, a végső kikötő s egyszermind újabb vasúti állomás Noworosszijszkig, honnan ismét vasútvonal vezet a Kubán völgye felé, a hol az előbb említett kaukázusi vasútvonalhoz esatlakozva, a Kubán völgyéből a Kuma és Terek völgyén át érhetjük ismét a végállomást Wladikawkázt, a kaukázusi átkelő, a Darjeli szoros torkolatánál.

Ez az utóbbi (egy folytában legalább 5–6 napot igénylő) út a hosszabb, de érdekesebb és tanulságosabb, mert a Fekete-tenger északi partvidékeit s főképp a Krim-félsziget gyönyörű déli szegélyét megismeri az ember, s a természet szépsége mellett gyönyörködhetik

¹ Ezt az útirányt követve öcsém Szádeczky Gyula 1897. nyarán Budapestről július 17-én délben elindulva s megszakítás nélkül egy folytában gyorsvonaton utazva július 22-én reggel ért Wladikawkázba.

² Erdélyből még közelebb volna Oláhország felé Plojesti és Galatz felé menni vasúton s Budapestről is közelebb lesz Erdély felé s innen Jasszin át menni Odesszába, mihelyt Moldova felé a vasút kiépül.

a régi (görög, bizancki és génuai uralom korabeli) cultura maradványaiban s az újabb történelem emlékeiben.

A gr. Zichy-expediczio ezt az utat követte 1895 tavaszán.¹

A magyar történelem mondákkal átszótt regényes őskora is a Pontusz és Meotisz vidékére vonzza inkább szívünket, a hol nemzetünk a történelem világa elé lép s ezen az úton menve, mielőtt a Cserkeszföldre érnének, megismerkedünk a Fekete és Azovi tengert összekötő keskeny tengerszorossal is, a mely a népvándorlás idején oly nagy szerepet játszott.

Keres városa és szorosza az a kapu, melyen át a Cserkeszföldre jutunk. Vidéke világtörténeti nagy események színhelye, érdemes egy kissé közelebből megismernünk.

Keres és vidéke, mióta a történelem világa ráveti fényét, mindig előkelő nevezetes szerepet játszott, mint két tengernek (a Fekete- és Azóvi-) és két szárazföldnek (Krim és a Kaukázus) összehajlós és átkelési pontja.

A magyar történeti mondák Hunor és Magorja is itt üldözi a csoda-szarvast, a mely a Meotisz ingoványain át menekül előlök.

A város története visszanyúlik a messze ó-korba.

Kr. e. félezer évvel Miletosz kis-ázsiai görög város vállalkozó szellemű lakosai alapítanak itt virágzó gyarmatot *Panticapaeum* vagy *Bosporus Cimmerius* név alatt s ennek a hatalmassá lett Bosporus tartománynak királyai itt székeltek a mai Keresben. A város fölött emelkedő kopasz hegyet a leghíresebb pontuszi királyról máig is *Mithridatesz-hegynek* nevezik. Az utolsó (VI. vagy nagy) Mithridatesz (uralkodott Kr. e. 121—64.) vára a monda szerint azon a hegyen állott s midőn a rómaiak, kiknek e Mithridatesz egész életében elkeseredett és rettegett ellensége volt, Pompejus vezérlete alatt legyőzték, ő nehogy a rómaiak kezébe kerüljön, a hagyomány szerint ottan oltotta ki önmaga életét. Sírja is (a néphit szerint) ott a környéken van valahol, a kínkeresők kutatják is szakadatlanúl, mert az a rege felőle, hogy az ő és vezérei aranyszobrát rejtegeti a sírűreg.

A bosporusi királyság Mithridatesz legyőzése után a római fénhatóság alá került s az alatt volt Augusztus császárig. A Kr. u.

¹ Az útazás leírása Budapesttől Kercsig az "Erdély" 1898. 1. 2. számában.

IV. század közepén a Fekete-tenger partvidéke a kelet-római birodalomba kebeleztetett, a melynek azonban nem esekély erőfeszítésbe került ottani gyarmatait a népvándorlás folyamán a Meotisz-tó vidékén egymásra toluló néphullámok előzönlésétől megvédelmezni. A góthok után a hunok, majd az avarok, bolgárok, magyarok, besenyők, kunok s a mongol-tatárok tanyáztak a Meotisz és Pontusz környékén s háborgatják a tengerparti régi gyarmatokat.

A népván lortás alatt sokat szenvedett régi gyarmat a keresztes háborúk korában újra felvirágzott, midőn az Indiával üzött kereskedés erre felé vette az útját. Előbb a *velenceiek* voltak itt is a kereskedés urai, kik 1204-ben Konstantinápolyt is elfoglalták; de ezeket csakhamar túlszárnyalták a *genuaiak*, a kik a krimi félsziget partvidékein virágzó gyarmatokat alapítottak. Keres a genuaiak uralma alatt *Cerchio* néven szerepelt.

Miután a tatárok Krimet előzönlötték s török fenhatóság alá jutottak, Keres is török uralom alá került 1475-ben. Az oroszok 1771-ben foglalták el a töröktől. Azóta hadászati és kereskedelmi fontossága kiváló szerepet és folytonos emelkedést biztosít a városnak. Az 1854—55-iki krimi háborúban is élénk szerepet játszott; az angol-francia egyesült flotta össze is lövöldözte. Jelenleg Oroszország egyik leghatalmasabb erőssége a Fekete-tengeren: a tengerpart kiemelkedő részei s a tengerbe nyúló földnyelvek a szoros mindkét oldalán földalatti várerődökkel vannak megrakva, melyekből m. e. ezer (némelyek szerint 3000) ágyú van a tengerszoros felé irányítva.

A keresi földnyelv legdélibb csúcsán s feljebb is egy-egy világitó torony szórja éjjelenként sugarait a szoros felé igyekező hajók tájékoztatására.

A gr. Zichy-expediczió 1895. május 8-án délelőtt evezett fölfelé a 40 km. hosszú és 4—37 km. széles keresi vagy jenikáli tengerszoroson, melyet a Krim-félszigetből kelet felé kinyúló *keresi földnyelv* és a Kaukázus felől kinyúló *Taman-félsziget* partjai határolnak.

Keres városa a róla nevezett tenger-szoros észak-nyugati szögletében, egy félkör alakú tengeröböl mellett terül el. Megközelítése nem könnyű, mert a tengerszoros a zátonyok miatt nehezen járható s magának a keresi tengeröbölnek vize oly sekély, hogy a mélyebb

járatú tengeri hajók a partig nem mehetnek, Nekünk is kisebb hajóra kellett átszállanunk, miután hajónk már-már megfeneklett és egészen fölkaavarta maga körül a tengerfenék bűzös iszapját.

A város háta mögött kopár hegyek emelkednek, a legközelebbi a Mithridatesz-hegy, melynek lábánál amphitheatraliter terül el a esinos kis városka. 1889-ben 30,892 lakosa volt a mellette keletre fekvő Jenikáléval együtt. A tengerparton négyemeletes hatalmas gőzmalom emelkedik, körülötte földszintes házak, bennebb egyemeletes házak szabják meg a város külső jellegét. A város nagy része a Mithridatesz-hegy keleti lábánál terül el, távolabb a tengerparttól. Fent a hegyen egy szép kápolna emelkedik görög stylben, melyet *Stemkovski* a századunk elején élt hírneves keresi kormányzó tiszteletére építettek (a kiról Besze János Károly hazánkfia is meleg rokonszenvvel ír 1829-ben tett útja alkalmából), bár nem ott van eltemetve. Kitűnő kormányzó volt, a kinek a város sokat köszönhet, s főkép jeles régész.¹ Az ő emlékkápolnájától alább áll egy orosz templom az athenei Theseus-templomát utánzó görög stylben építve.

Minket azonban nem a modern város, hanem annak multja és emlékei érdekelvén, legelőbb is az ottani gazdag városi múzeumot kerestük fel, *Schiller* német alkonzul (Braunschweighból ideszakadt mérnök) és *Skolpil* Vladislav (esehországi eredetű) gymn. tanár vezetése alatt. A múzeum igazgatója, az esztlandi német származású *Dumberg* Károly nem volt otthon (Eesmiadzin híres örményországi kolostorban időzött, hogy az örmény régiségeket rendezze); de azért részletesen megnézhattük a múzeum gazdag gyűjteményét, a görög uralom és a szkythák idejéből, melyben sok a magyar népvándorláskori leletekhez hasonló tárgy van összegyűjtve a vidékről. Az orosz kormány a múzeum igazgatójának évenként 2—3000 rubelt bocsát rendelkezésére ásatásokra, eme régészeti kincsekben annyira gazdag vidéken, s a mit találnak, azt Szentpétervárra küldik föl a es. múzeum (az Eremitage) számára, a hol egy külön *keresi osztály*

¹ Amon arrivée j' allai immédiatement trouver M. Stemkovsky gouverneur de la ville, homme très instruit et connu comme antiquaire stb. (Voyage en Crimée, au Caucase, en Georgie, en Arménie, en Asie-Mineure et a Constantinople eu 1829 et 1830; pour servir à l'histoire de Hongrie. Par *Jean-Charles de Besse*, a Paris 1838. 36 l.)

van berendezve az itt talált leletekből. Keresen csak a másod-példányok maradnak.

Keres vidéke valóságos aranybányája a régészeknek és régiségkereskedőknek, a kik most már mesterségesen is csinálják a régiségutánzatokat. A városban több régiség-kereskedő van, a kiknél sok régi arany, ezüst, bronz és üveg lelet található, de nekünk (kiknek jöveteléről már előre értesültek) oly magas árakat szabtak, hogy alig vehettünk valamit.

Tettünk egy kirándulást a vidékre is, hogy Keres környéke híres kurgánjai közül kettőt megnézzünk.

A város mögött elterülő síkságon ugyanis számtalan *kurgán* (sírhalom, a nálunk u. n. hun- vagy kúnhalom), a milyen a mi alföldünkön is számtalan látható, emelkedik, melyek nagyrésze már föl van tárva. Kerestől északkeletre, a térs síkságon, a várostól félóránnyira van a legnagyobb, az u. n. *Carszki kurgan*, a mely ki van ásva s belseje egy kis múzeumúl berendezve. A hatalmas domb belsejébe faragott kővel kirakott szűk bejárás vezet. A domb közepén kőből épített magas kupola alakú boltozatos sírűreg emelkedik. A Kr. e. századokból való, a görög uralom idejéből. Miklós ezár idejében az ő jelenlétében nyitották föl s ő róla nevezték el *ezár-kurgán*nak. A gazdag aranykíneset, melyet a sírboltban találtak a szt.-pétervári Eremitage őrzi. A ezár-kurgánra külön őr vigyáz föl, ki a kurgán halma előtt lakik egy őrházban.

A város közvetlen közelében van egy szintén föltárt, vasajtóval elzárt u. n. „*kis kurgán*“, négyszögletű, faragott kövekből épített magas sírűreggel. Ebben esontokon kívül semmit sem találtak; azt hiszik, hogy már a génuiaiak kifosztották. Most azonban egy csinosan rendezett, néhány szekrényt megtöltő régiség-gyűjtemény van benne a vidéken talált görög és seytha leletekből, melyeknek épen egyik kalauzunk Skopil Vladiszláv tanár a felügyelője, ki 300 rubelt kap évenként a kormánytól leletek gyűjtésére az odesszai múzeum számára. A kis-kurgán egy kis régészeti kézi könyvtárt is rejteget erős vasajtaja mögött a leginkább szükséges kézikönyvekből, melyek a bosporusi régiségekkel foglalkoznak ¹

¹ A könyvek közül följegyeztem a következőket: 1) *Reinach* Salamon; *Antiquités du Bosphor Cimmerien*. Paris, 1892. 2 k. (atlassal); 2) *Latischev*

Távolabb a váostól van az u. n. *arany-kurgán* (zalotoj-kurgán, tumulus aureus), a melyben sok arany tárgyat találtak s a régészek azt hiszik, hogy a híres pontusi király Mithridatesz (121—64. Kr. e.) sirja volt. Egy mértföldnyire a várostól van a *Kul-Aba kán kurgánja*, szintén feltárva.

Ezek a régi sirhalmok gazdag leletei és egyéb régiségek annyira fölszigázták a nép képzelődését, hogy Keresen számosan vannak olyan ábrándozók, a kik folytonosan kincsek után áskálnak s a nép között általános az a hiedelem, hogy van egy kurgán valahol a vidéken, melyben Mithridatesz és vezéreinek arany szobra áll. Sokan áhitoznak ott erre a „főnyereményre“.

Keresi időzésünket a fényképésznél tett látogatással fejeztük be, a ki azonban a várossól kész képet adni nem tudott, a helyett büszkén mutogatta egy tavaly talált szép márvány oroszlán fényképét, melynek az eredetije immár Szentpétervárott van.

Végül, hogy a híres krimi piros bort is megízleljük, betértünk egy orosz „traktir“-ba, s 3—3 deci borért s egy üveg szódáért fizettünk 1—1 rubelt s 20 kopeket (m. e. 1 frt 60 krt), a mivel semmiként nem állott arányban a bor közepes jósága. Ám később egy földrajzi fokkal feljebb, a Don tövénél *Rostow*-ban a „doni pezs-gót“ vettük palaezkonként 50 kopekjével, a mely a mi pezs-gó-gyártmányainkkal is versenyezhet.

Ilyen élményekkel indultunk a történeti multban, régészeti múkincsekben gazdag, máskülönben erősen kalmár szellemű Keresből május 8-án d. u. 6 órakor a keresi tengerszoroson visszafelé, a már egyszer megtett úton, a zátonyokat mutató jelző-hordók és ezölöpök között. Vigyázva, óvatosan haladt a hajó, volt időnk szemügyre venni a néhol csak 10—20 Duna-szélességben egymással paralell futó partokat.

Basilius I. rész. Inscriptiones Pyrae, Olbiae, Chersonesi Tauricae. Petropoli, 1855. — II. rész. Inscriptiones regni Bosporani Graecae et Latinae. Petropoli, 1890. — 3) *Spasky*: Bosporskoje Carstva (a bosporusi birodalom; főkép éremgyűjtemény, pénzek stb. felől.) Odessa, 1848. — 4) *Kondakow* és gr. *Tolstoj*: Russkijach Drevnosti (Orosz régiségek) 1—4 részben; 1) görög, 2) scytha, 3) szarmata, 4) keresztyén régiségek. 1—1 rubel az ára. 5) *Luracskov*: Grecseszkija Moneti jusnoj Russii: Odessában az 1880-as években jelent meg s minden pénz és érem tárgyalva van benne, a mely görög pénz Dél-Oroszországban találtatott.

Taman-t Kereseszel szemben a tulsó parton inkább csak sejtettük, mint láttuk, a távol ködében. Ezelőtt arra felé irányult a közlekedés a kaukázusi tartományokba; de mióta legújabbán vasút épült a Kubán felsőbb völgye és a Fekete-tenger között, a főközlekedés jóval alább, *Novorosszijszk* felé terelődött, s onnan vasúton folytatódik *Ekaterinodar* városa, a Kubán középfolyása s a Cserkeszföld irányában.

Ezért egy éjszakát még hajón kellett útnazunk tovább, visszafelé a keresi tengersizoson s alább a Fekete-tenger keleti partvidékén.

A keresi-szoros látképe mindvégig lekötve tartja az utazó figyelmét és érdeklődését. Ninesen ugyan vadregényes háttere, a kevéssé kiemelkedő partvidék is jóformán kopár és kietlen homokos domboldalalából áll; de ennek is meg van a maga szokatlan bája és érdekessége az idegenre nézve. Aztán a két parton egymással szemben álló erődök egy része a hajóról is látható, az ágyúk légiói a földszánczok mögül tátonganak a tengerre. A sirályok, vadkaesák, solymok ezrei rajzottak most is a víz tükre felett, mint a „Tiszavirág“ (a kárász) tavasszal a Tisza vizén. A két világitó torony fénysugara is kigyúlt, mikorra a szorosból a nyílt tengerre kiértünk.

Ebédünket a szokás szerint este 6—7 óra közt a hajó közös étkezőjében elköltvén, fekete kávénkat fölvitettük a fedélzetre s kedvtelve gyönyörködtünk a bájos képbén, hogyan teríti be az alkony gyászfátyollal a tenger ezüst fódrait. A tenger vize most is esőndes volt, mint eddigi utazásunk alatt mindéig, s nyugodtan szemlélhettük a messze távolban a földség közé benyulakodó Kubán öblét. Bár a megelőző éjjel keveset aludva, a hajnaltól estig élénk megfigyelésekkel foglalkozva, fáradtak és álmosak voltunk, még a 9 órai esője után is fölmentünk a fedélzetre, hogy gyönyörködjünk a hold fénye által megvilágitott tenger ragyogó képében. A hold fénye széles töleséralaklan, mint egy ragyogó ezüst esík terült el a láthatáron, meszse bevilágitva a sötét tengert.

Anape városát éjjél tájon érintette hajónk. Ez is régi görög gyarmat volt, később a törökök egyik fontos erődje, melyet az oroszok az 1828—29-iki háborúban foglaltak el; most mintegy 10,000 lakosa van.

Május 9-én hajnalban négy órakor érkeztünk *Novorosszijszk* kikötőjébe.

A hajó-kürtő szokásos tompa bőmbőlésére felharsant a „talpra magyar!“ s néhány perez alatt mindenki talpon volt, hamarosan felpakolótunk, felmentünk még egyszer a hajó étkezőjébe a gőzölgő szamovár mellé, elszámoltunk a pinezérékkel s a hamáloknak (hordár) átadván podgyászunkat, elhagytuk harmadfél napi és három éjjeli lakóhelyünket, a kényelmes „*Olga*“-hajót s kiszálltunk a várva-várt „igéret földére“, a Cserkesz-földre.

Mi persze azt gondoltuk, hogy mihelyt szárazat érünk itt a Fekete-tenger keleti partjain, a régi Zichia (Szikhia) földjére, tüstént cserkeszek fognak körül rajzani. De csakhamar meggyőződünk, hogy még jó mélyen kell a szárazföld belsejébe hatolnunk, míg a nagyrészt kivándorolt cserkeszek maradványai közé jutunk.

SZÁDECZKY LAJOS.

Bibliographiai apróság. Stein Gábor úr szívességéből az erd. múz. könyvtára egy ily című könyvtárosi könyvjegyzékhez jutott: *Magyar könyvek lajstroma, mellyek Kolozsváron Hochmeister Márton ts. k. könyvnyomtató, és priv. könyvtáros, piatz-soron 578-dik szám alatt lévő boltjában találtatnak.* 1795. 8-r. 17 szztl. lev. A jegyzék figyelemre érdemes, mert az akkori ismert magyar irodalmat majdnem egészen magában foglalja. Előszavában így szól: „Ajánlom a tudományok pártfogóinak, védelmezőinek és az egész olvasó közönségnek a magyar könyvek nállam található egész gyűjteményének laistromát, melléjek tévén mindeniknek, de csak kötetlen gondoltatva, az árát is. A deák és német könyveimnek is sajtó alatt vagynak laistromai. Elhallgatom azoknak panaszokat minden megezáfolás nélkül, kik a magokkal született s ocsárló indulatnál fogva azt állatják, hogy a mi hazánkban a könyvek drágák; mivel minden részrehajlástól ment ítélő-bíró önként általlátja, hogy a könyveknek vékony kelete, egy rendszerint való könyves bolt fentartására megkivántató költség és az igen drága szekérbér miatt könyveim árának elmulthatatlanul hágni kellett. Ajánlom ezért magamat minden könyvszeretők jóindulatjába, híven igérvén, hogy részemről legszorosabb kötelességemmé teszem a litteraturának hazánkban minden uton-módon lehető elősegillését“.

Ferenczi Z.

Irodalmi Szemle.

Újabb versek.

Irta *Szabolicska Mihály*. — Budapest. Singer és Wolfner kiadása. 1898. 8-r.
152 lap.

Ha jól sejtjük, Szabolicska Mihály aggodott, hogy a magyar közönség már nem érdeklődik az ő nótái iránt. S valljuk meg, volt is erre némi oka, látva, hogy ma mit olvasnak legszívesebben. De ezzel szemben éppen önmagából kellett volna kiindúlnia, saját költeményeit elfogulatlanul megvizsgálnia — és akkor bizonyára megtalálja az aggodását megszüntető okot. Éppen a Szabolicska verseinek nagy hatása és kedvelt volta mutatja, hogy napjaink realis sőt materiális irányú és tárgyú költői termékei azért terjednek el nálunk annyira, mert nem igen van más, — olvasni pedig akarunk, s azt veszszük, a mi van (azaz hogy azt se igen veszszük!). De hogy nem ezek a felettebb modern dolgok felelnek meg a mi közönségünk ízlésének és hogy nem ilyenek után vágyik, mutatja az öröm, melylyel az olyan egyéniségek költeményeit fogadja, a milyen éppen Szabolicska Mihály. A közönség nem a kifogástalan verslábakat és szépen csengő rimeket keresi, hanem a lélek melegét akarja érezni, a szív hangját óhajtja hallani. De vajmi ritkán hallja! Egyszer-egyszer szólal meg olyan igazi költő, kinél az érzés nem válik semmivé a verscsinálás közben, ellenben gyakran seregestől tola-kodnak elének többé-kevésbé gyengén sikerült „költemények“, melyekben gondolat alig akad valaha, de annál több úgy nevezett ötlet, a mire ha versben nem volna, habozás nélkül azt mondanók, hogy csak rossz viccz! Pedig az ilyeneket megengedheti magának az, a kinél ilyen a kivétel, de efélékkel tölteni meg füzeteket, hogy a tartalmas verset kelljen ritkaságnak tartanunk — az a papír türelmével való visszaélés! A különösségekben és szeszélyekben tetszelegnek újabb és legújabb versíróink. Igaz, mindenkinek joga, hogy azt írja, a mit akar, — de óriási tévedés az a hit, hogy ki mit leirt, az azt kinyomatni is köteles. Szó sincs róla, nagyon kedves dolgok a nagy költők ifjúkori kísérletei és csakugyan szívesen is olvasnók majd annak idején ilyen czímen ezt a most megjelent sok vers-kötetet!

A versírók mai vásári zajában valóban értjük a költő Szabolcska tünődését (a kiadókhöz írt levélben), hogy vajjon ebből a világból való-e az ő világa, vajjon megértik-e még őt is?! Reméljük azonban, hogy meghallotta vagy megérezte azt az örömet, mely elfogta az ő költészetének nagyszámú barátait Királyhágón innen és túl, mikor olvashatták újra a nótáit. S megérthette ebből, hogy nem mindig azt hallgatják legszívesebben, a ki legjobban lármázik és hogy bizony értik még az ő nótáit, melyekben tudjuk, érezzük, ha nem mondja is, hogy „nincsen hazug szó“ (*Könyvemmel*) s a melyeket éppen azért szeretünk, mert „a szíve diktálta“!

Régen vágytunk reá, hogy kötetben együtt láthassuk a szép-irodalmi lapokban elszórtan megjelent és mindig igaz gyönyörűséggel olvasott újabb verseket. S mikor e könyvet kezünkhöz vettük, örömünk annál nagyobb volt, mert sokáig kellett várakoznunk. A Tisza partjáról, az alföldi nagy rónaságról Erdély bérczei közé, a bús fűzesek mellől a zúgó fenyőerdők aljába szakadt felfalusi pap ismét megfűrdette tollát „szeretetének napsugaras melegében“ s úgy eresztette útnak szerényen, csendesen költeményeinek az előzőkhöz nem méltatlan harmadik kötetét: az „*Újabb versek*“-et. Ezt sem nagyobb igényekkel, csupán hogy vele néhány érző szívet „felmelegítsen“.

A költő élete és költészete csak egymásból érthetők, mert egymással szorosan összefüggenek. Így Szabolcskánál is. Nála talán még inkább, mint másnál. Verseiben csaknem kivétel nélkül lelkének állapotát látjuk, melegen érző szívének most tépelődését, majd megnyugvását olvassuk és vele együtt érezzük. Nem fejteget mély eszméket, csak odaveti, nem bántják nagy szenvedélyek, mert bízó hite lecsendesíti. Szeretetből fakad minden dala. Ennek a nemes érzelemnek a dalnoka mindig; nem csak leírja, de úgy is érzi (*Dal a bölcseségről*), hogy

„Többet ér egy kis szeretet
Minden bölcseségnél“.

A kötet egyes darabjait nem igen lehet egymástól valami határvonallal elkülöníteni. Mindenikben önmagára tér vissza, egyik mint a másik mély és igaz érzésének kifejezője, hiszen e nélkül nem is tud dalolni, mert neki a dal nem mesterség, neki a dal szívverése (*Dalaimról*). Ezzel is menti magát sok hallgatásáért: nem tud énekelni szerelemtől, búbánatról, csak ha érzi! Valami sajátosságos, lemondó hangulat látszik e kötet első verseiből. Szeliden mondja el s csak sejteti életének nagy csalódását (*Válás után*), önmagát, az ő „bolond őszinteségét“ vádolva mindenért. Nagy egyedüllétében a természethez fordul, de ez is csak magára emlékezteti. Tavasszal örök szerelemtől dalolt, de azóta a virág lehullott s szegény szíve megtanulta, hogy a szerelem is csak rózsá, lehulló! (*Lemondás*). De nem tart soká lehangozottsága. Érzi, hogy valahol, bár nem tudja hol, vár még reá egy szelid leány s az vigasztalja, hogy a mint a virág helyett szebb terem a jövő tavaszra; majd az ő

nyiló szerelme, ez a piros virág is kivirul szívében, eltakarja a régi hullását s visszahozza a dala szólását! (*Lehullott a virág . . .*) Aggódik, de hite nem hagyja el; csakhamar megtalálja a leányt, a ki „*Drága kincse . . .*“ az édes anyjának, a kit akárkinek oda sem adnának. Megtalálja s már hiába van tél, hiába tavasz, odabent nyár van, sugaras, mert kis felesége ott ül az ölében s tegezni tanulja (*Itthon*). S ekkor visszatér a jó kedve, halljuk a kedves, kötekedő hangot is (*Pavaszra mentem . . .*), de azért alig dalól; babonássá lett a dal iránt, mert minden álma álomra vált! Minek is írjon feleségéről, hű szerelmeséről, hisz a dal elszáll onnan hazúl s ők ketten csak úgy szeretik egymást, ha nem tudják is a kritikusok! (*Feleségemmel*). Sajnos, csakugyan kevésszer szól hitveséről, egészen elfoglalja nagy boldogsága. Felesége bölcső-dalt dúdol s a világnak a legszebb hymnusza megakasztja a gondolkodásban (*Munka közben*). Nem tud azonban ellenállani dalos természetének, mikor fia születésekor boldogsága tetőpontjára emelkedik. Kéri a betlehemi fényes csillagot, hogy ha szokott még útra kelni, egy-egy éltet a jövőnek nehéz szenvedésre, szegénységre, tövisből font koszorúra eljegyezni, de egyúttal napsúgaras szeretetet, örökszent eseményekért égő lángokat oltani a szívbe, oh akkor — úgy mond —

„ . . . állj meg a mi
Házunk felett;
Jer, ragyogd be
Sugaraddal
Az én szegény gyermekemet!“

Máskor karácsonyestén újra gyermekké lett, s úgy vette a szíve az egész világot, mint egy családot, — ma a sok régi álom valóra váltan veszi körül, elérte a legszebb angyalt: feleségét s hallja most is a szózatot, hogy gyermeket küld Isten a világra, de e gyermek párnája most az ő házokban készül és áldva Istent úgy veszi e kis családot, mint egy világot! (*Karácsonyest*).

A családi boldogságnak, az első-született kényeztetésének végtelenül kedves képeit látjuk a kötet több darabjában (*Az én kis gazdámról, Feltékenység, A mi házunk* stb.), melynek olvasása után ott látjuk magunk előtt azt a boldog kis családot. Pedig nincs benne egy vonás mesterkéltségre sem, — csak érzés! —

Feleségén, fián kívül, kihez szól még „*Vajda János halálakor*“ is, nincsen előtte drágább, kedvesebb lény, mint az édes anyja. Akkor, nem is olyan régen, mikor a messze idegenben írott megkapó költeményeivel magát a magyar költészetnek lekötölte, honszerelmén kívül bizony-bizony a nagy, mérhetetlen fiúi szeretet volt a nem kisebb ok, hogy annak igaz hangjait hallva, Szabolcskát megszerette az egész magyar közönség! „*Édes anyák*“, *Egy névnap* cz. verseiben a régi húr a régi hangot adja s anyja halálakor érzi, mint borúl gyors napfogyatkozásba hite ragyogása! Nem volt öröm az öröme, ha édes anyja

részt nem vett benne s elmúlt a bánat, ha az anyai szemek elől jól eltitkolhatta (*Anyám halálára*). De édes anyja sirhalma mellől is felkiált: „*Jó az Isten . . .*“, bölcs az Isten, ki azért küldi el előre kedveseinket, hogy ha értünk is elérkezik a halál, ne rettegéssel, de vágyódva menjünk el vele! Ez az Istenben vetett hite, bizodalma, egyik fő jellemző vonása e kötetében is, a mint vallásos hangú, ünnepi költeményei is a legszebbek közé tartoznak.

A természet barátja, mintha azt tartaná Eötvössel, hogy közelebb áll Istenhez, a ki a természettel, mint a ki az emberekkel van gyakori érintkezésben. Alig veszi észre a világot, csak a szegény emberekről szól (*Luxus-vonaton*). Általában mintha nem is látná a hétköznapi dolgokat, valami magasabb, mondhatjuk magaszosabb gondolat állt előtte folytonosan. „*A levél*“-ben a legnemesebb emberi érzelem: a részvét nyilatkozik, ez „*A kis Demeter Rózsikáról*“ szóló dalban is, mely a maga egyszerűségében valósággal megráz bennünket, sőt oly mélységesen meghat, hogy hatásától alig tudunk szabadulni. A nagy beteg anyjának orvosságot vivő kis leány az útközben keletkezett viharban elpusztult. Most a költőnek kell hirdetni felette, hogy az Úr jó, bölcs, irgalmas véghetetlen. . . . S a pap Istenhez fohászkodik:

„Én Istenem, óh feddj meg engem,
Hadd, tudjak hinni rendületlen!
Nehogy majd én is pogány zokogással,
Oda boruljak vétkes gyászszal
A kis Demeter Rózsira!“

Igazán gyöngy ez is a többi között!

Nem végezhetjük ezt a kis ismertetést a nélkül, hogy ne szóljunk egy-két szót azokról a verseiről, melyekben szülőföldjéről és új lakóhelyéről emlékezik. Olvasva, hogy mily gondolatai voltak „*A borszéki útra*“, felébred bennünk az alföldi ember s szinte féltékenykedünk, hogy e hegyek és völgyek gyönyörű vidéke annyira beveszi magát a szíve közepébe, hogy a kavicsos Marost majd csakugyan a Tiszának nézi és végkép hűtelen lesz pusztaságához! S mikor azt mondja „*Válaszúl egy elhívó levélre*“, hogy nem esküdött ugyan meg ezzel a vidékkel, de így tél idején, mikor sem egy lomb, sem egy virág nincsen, még sem mehet innen: félünk, hogy ez csak ürügy, hogy már elfeledte az „első szeretőjét“. De a „*Hegyek közt*“ mégis csak kiesordúl a könyje, mikor eszébe jut szülőtte vidéke és Erdély meg az Alföld vetélkedése mégis ennek diadalává válik, mikor fiának a szép Tisza táját, tündér délibábok mulató tanyáját, hetedhét országnak legszebb vidékét hagyja „*Végrendelet*“-ében apai édes örökségül. . . . A mit gyönyörűen mond „*Erdélyről az alföldieknek*“, arra az erdélyi lakos bólint a fejével s az alföldi csak azt sajnálja, hogy azzal is jobban adósa Erdélynek, hogy Szaboleska itt lakik!

Ime, ilyenféle gondolatok, érzések teszik a Szabolcska újabb verseit a régiék mellé, őt magát a legtisztább lelkű, legnemesebb érzésű költők közé. Azért mondjuk, hogy ilyenfélék, mert érezzük, mint válik semmivé Szabolcskának egyszerűségében remek költészete e silány prózában, úgy hogy abból senki meg nem ismerheti! De hát nem is ismertetésből kell az „*Újabb versek*“-et megismerni! Nem szokásból ajánljuk a Szabolcska verseit az olvasók figyelmébe, hanem mert erős az a hitünk, hogy a kiben van érzék a mesterkéletlen, de annál igazabb, őszintébb érzések iránt, a ki nemesen érezni tud: annak a Szabolcska költeményeit szeretnie kell! S a míg költőnk nem a búzán kap, hanem a búzavirágon (*Új esztendő*), a míg megmarad szíve emberének, addig nem is lesz hozzá hűtlen közönsége. Mert valóban azt szeretjük himni, hogy a Szabolcska Mihály költészete egy előre vetett sugár, a mely azt jelenti, hogy

„Jön egy szebb világ még
Erre a világra . . .”

Ifj. Imre Sándor.

Zrinyi Miklós levelei.

Zrinyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. A m tud. akadémia tört. biz. megbízásából közrebocsátja *Barabás Samu*. Első kötet. Levelek 1535—1565.

A magyar történelmi emlékek ritka kötete jelent meg a magyar nemzeti politikára kedvezőbb és alkalmasabb időben, mint Barabás Samunak fennebbi gyűjteménye. A hatalmas német császár dicsőítő szavai föltétlenül igazolva vannak, kétségtelen hitelű okmányokkal és a horvát tulzók dicsekedő állítása, hogy a nagy Zrinyi horvát érzelmű és gondolkozású lett volna s a magyar érzelem csak máz lenne rajta, a nevetségességre van leszállítva.

A ki csak futólag is végig nézi e vaskos kötetet, meggyőződhetik Zrinyi Miklós föltétlen magyar érzelmeiről. Legjobb barátja, kit, saját szavai szerint, mint atyját tekint: a magyar főúr, Nádasdy Tamás, a későbbi nádor. Minden eszlekedete, minden áldozata Magyarország érdekeit védi.

Sokat kellett pedig akkor küzdeni. A nagy számú levelek kevés kivétellel mind ezekről beszélnek. A törökök becsapkodásai, a béke ellenére várak ostroma, vidékek elpusztítása napi renden vannak.

Ezek mellett a kincstártól alig kap valami segílyt; a kötelezett hadsereg fentartására megigért zsoldot évekig nem kapja, s néha éveken át saját erejéből védi azt a nagy vidéket, mely gondjaira van bízva.

Ezek mellett még személyes ellenségei is vannak. Így Kaczianer, kit végre is megölet, de a király ezért még köszönetet mond neki; a zágrábi püspök; a királyi fővezérekkel is nem egyszer jó összeütkö-

zésbe, s hogy egy alkalommal egy ilyen surlódás nagyobb mérvet nem öltött, csak Nádasdy barátságos figyelmeztetésének tulajdonítható.

Kidomborodik e levelekből egészen a nagy hős alakja és jelleme, de nem — mint némelyek kevés adatok alapján hitték — közönséges rabló lovaggá, hanem, a folytonos küzdelmek által bizony nyers, sokszor majdnem zord jelleme mellett első helyen áll és túlnyomó benne a hazaszeretet egész az önfeláldozásig.

A legmagasztosabb eseményről a hős életében e kötetben még nincs szó. Valószínűleg a következő második kötetben fognak ennek emlékei napvilágot látni a többi okíratokkal együtt, a mint Barabás Samu is jelzi előszavában.

Az első kötet tartalmát képezik: az országos levéltár, a Nádasdy család írataiból kiválogatott levelek; a Thurzó család levéltára, az Ecclesiastica Actá-k a pálos-rend irományai, a limbus, a királyi könyvek, benigna resolútiók stb. Ezután a bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár Hungarica és Turcica osztályai, számos kisebb és nagyobb köz- és magánlevéltár levelei.

A közrebocsájtó nagy szorgalommal szedte össze az adatokat, úgy hogy ez adatokból mintegy előttünk áll az egész kor története, az ország délnyugati felében, sőt nem egy irányban nyújt felvilágosítást az egész országot vezető politikára is.

Érdekes gyűjtemény, melynek folytatását örömmel várhatjuk.

Domján István.

Újabb költemények.

Irta: Felszeghy Dezső. Kolozsvár. Gibbon Albert bizom. 8-r. 153 l.

Végig olvasva a költemény-kötetet, melyben 50 lyrai költeményt s 8 „történet“-et kapunk, benne ily kifejezések, sorok kapják meg a figyelmet:

Olyan a természet szive,
Mint az anya szeretete.

Oh! hiszen tán minden sírhaut
Égi bölcső ide alatt. (Kerti sírnál.)

Oh! itt szövé bús képeit meg
Az anyagyász az örületnek. (Elhagyott udvar.)

El-elnézem hosszan, mélán
S míg leszáll az alkony — ott:
Százados fenyők titkába
Bészövöm a bánatot. (Fenyvesben.)

Kelyhököt tárták a virágok,
Szívünknek álma volt talán. (Kandallónál.)

Oh, hisz jösz mindegyre! oh, hisz egyre váltod
 Izekre szakadva e bűnös világot!
 Millió mártirban szétesoszolva te vagy;
 Lelkedből egy sugár, a mely szent és igaz. (Krisztusról.)

A fény az árnyat még jobban himbálja,
 Ki és betolja a nyílt ablakon.

S mi ráborul a tépett fellegekre
 Éjfélí órán, az én bánatom!

Álmához vittem szelid délibábot
 S ő virágot álmodott nekem. (Petőfi sírja.)

. . . Az akácok lombdús sátorából
 Madárdal kíván hozzá álmokat.

Csak testet ismer s földet el a föld
 S nyugtázza és emészti együvé. (Halottak napján.)

Hitem mintegy szövőszéken szövöm;
 Szálam a tiszta bú, a szent öröm;
 S ha néha a sors egy szált elszakaszt,
 Te benned hívva összetoldom azt. (Ima.)

Világosan látszik ezekből és több másból, melyeket nem idézhettünk, s ezek így kiszakítva még nem is hatnak úgy, mint a magok helyén, hogy a költő gyakran gyönyörű kifejezéseket s a gondolatok új alakításait leli meg hangulata festéséhez, melyek még hozzá való-
 sággal lyraiak s a tárgyból folynak. Ezek az elmélyedés, tárgya, hangulata szeretetének jelei. E kifejezések gyöngédségökkel az anyaszeretetére emlékeztetnek, kinek szíve gyönyörű mondásokat sug gyermeke beczzésére. E mellett azt találjuk, hogy a költő sohasem ír, ha nincs vagy hangulatilag festeni vagy gondolatilag elmondani valója s éppen ezért a kifejezés egész szépsége költeményén is szerencsésen végig kíséri. Nekünk e tekintetben tetszenek kivált *Testvérek*, *Csendes este*, *Oh, ha, Te is örülsz*, *Fenyvesben*, *Mulik a nyár*, *Őszszel* (noha kissé kigondoltnak látszik), *Kandallónál*, *A hol . . .*, *Ima* és több másban is, mint *Petőfi sírja*, néhány részlet. Nézzük pl. ezek közül *Mulik a nyár* címűt:

Mulik a nyár, jön az ősz nemsokára,
 Lehullhatok hulló levél módjára.
 Minek élni, mért bevárni a telet?
 Úgy sincs már az én számomra kikelet.

Barna leány, csalfa leány elvitte,
 Menyasszonyi fátyolával befödte;
 Ott hajlodoz kikeleten virága,
 Csak úgy sirok, hervadozom utána.

Csalfa leány a síromhoz ne jöjj el,
 Tele van az hulldogáló levéllel.
 Elbeszelnék még a hervadt levelek,
 Síromba(n) is milyen nagyon szeretlek!

De e mellett nem habozunk kimondani, hogy hangulatai, benyomásai nem mindig az életből, a valóságból merítettek, csak kigondoltak vagy ábrándos képzelgések, mint általában ilyek a kötet szerelmi darabjai; vagy pedig olvasmányainak visszhangjai más költők költeményeire s ilyenkor az invita Minerva mutatkozik verseiben s kísért a romantikusok által művelt helyzet-dal a maga elvontságával, hidegségével, a minthogy modora is nem egyszer emlékeztet a romantikusokra. Ezt a romantikus hajlamot tanúsítják elbeszélései is, melyekben több helyt van egy-egy jeles részlet, a lelki élet pompás, villanatszerű föltárása; de aztán töprengés nélkül mond el Vak Béláról egy oly tragédiát, melyet nem is maga gondolt ki s melyből egyetlen szó sem való, sőt adataink szerint épen az ellenkezője áll. Így költ mesét Kornis Pálról és Gyerőfiről is. Másrészről ezek, köztünk legyen mondva, utánzás-számba mennek. A *Nászjé*, *A gyónás*, *Zombori Eszter* Kiss Józsefre, *Szép Kordáné* Aranyra (*Zách Klára*) emlékeztetnek. Mennyivel másként hatnak épen ezért *Kendi Zsófia keserve* s a dalok közé tett *Habok titka*, melyek elbeszélései közül nemcsak a legjobbak, de magokban is jók és szépek; míg *A tó regéje*, noha ugyan valódi népregeének látszik (l. Erdély), nem elég érdekes 148—150 sornyi elbeszélésre. Ezek mellett egy pár apró hiba is feljegyzendő, milyenek: *Lirai dalok*, ha dalok, persze, hogy líraiak, mire a jelző? Hogy lehet „a rózsá, szellő lágy ölekezése olyan, mint az édes szerelem?” (*A szellő és rózsá.*) „Lágy, szőke haja *homlokán át*” miként omlott? (*Beszélő kép.*) Maga az egész költemény is homályos. „Titkunk megőrzik *szinte*”, azt teszi, hogy *majdnem* megőrzik; azt *szintén* teszi, mit a költő mondani akart. „Küzdik” (küzd helyett), „a szív, a lélek — jobb fele”, (elfogadhatatlan metaphora), „hidjük” (higyjük h.) „feltudni a képzeletnek” (felróni helyett), „a tél, a mi” (a mely helyett), „ma hevít eszme, forró vágyak” (hevitnek helyett), „heverészem” (heverészek helyett), „siromba” (siromban h.), „s sivár” (kiolvashatatlan és sivár, s a sivár helyett), „s sóvárgó” (és sóvárgó h.), „ötet” (öt h.), „a teremtésből kifeledve lett” (germanismus), „ebbe az életbe” (ebben az életben h.), „Petőfi sírja nem lesz felfedezve” (germanismus), „vissza kell térjen” (költésben nem kellemes erdélyiesség), „kardomat, pánczélom” (pánczélomat h.), „belépik” (ismételten is), „esdem, vezeklem”, „összekocczintanak” (a magyar csak kocczint) oly dolgok, melyekért sehogysen bírnunk lelkesedni s melyek olyanok, mint tiszta arczon a szeplők vagy mint egy hamis hang a finom dallamban. Ezek el nem hallgathatók, azon kellemes benyomás daczára sem, melyet a költő tehetsége ébreszt bennünk.

Ferenczi Z.

Kendi Finály Henrik Lajos

sz. 1825. jan. 16., m. h. 1898. febr. 13.

Füzetünk zártakor értesültünk a szívünk mélyéig ható gyász hírről, hogy Finály Henrik, az Erdélyi Múzeum-egyletnek alapításától kezdve egyik legelső munkása, legerősebb oszlopa, vezérei egyike, nincs többé. Nemes lelke elszállt oda, a hova eszmékben és lelkesedésben gazdag alapító társai, gr. Mikó Imre, gr. Lázár Miklós, Szabó Károly, Brassai Sámuel s oly sokan már elköltöztek.

Ő volt még egyedül közöttünk a legrégebb gárdából, a ki a régi tradíciót leghívebben képviselte, a ki Múzeum-egyletünk alapítóinak szellemét a jelen korra mintegy átörököltette. Gr. Mikó Imrének titkára, jobbkeze, barátja volt s az eszméhez, melyet a nemzeti ébredés és a magyar cultura regenerálása hajnalán hirdettek, hű maradt élete vég-leheletéig. Az Erdélyi Múzeum-egyletnek alapításától fogva titkára, régiségtárának őre, Értesítőjének s az Erdélyi Múzeumnak 1874-től 1882-ig szerkesztője volt.

A gazdaggá fejlesztett múzeum volt szívéhez nőtt legkedvesebb alkotása.

Utolsó napjainak gondjait is a múzeumnak szentelte. A régi helyiségből az új ideiglenes múzeum-helyiségbe való átköltöztetést szellemileg még ő vezette, s midőn az épen befejeztetett: másnap ő is egy új hazába költözött át, mint a ki kötelességét megtette, nemes harcát megharcolta.

Egy eszményi élet tündöklő példányképe emlékét hagyta reánk örökségül.

Érdemeit méltatni nem e rövid sorok feladata. Most csak érezzük, de mérlegelni alig tudjuk a nagy veszteséget.

Emléke legyen áldott s nemes szelleme lebegjen közöttünk továbbra is!

Sz. L.

Szakosztályi Értesítő.

I. Választmányi ülés jan. 20-án.

A közgyűlés idejéül kitűzi febr. 6-át.

Pénztárt kezelő elnök jelentést tesz a pénzügyek állásáról.

Titkár bemutatja az Erdélyi Múzeum számára újabban beérkezett dolgozatokat.

Indítvány tételén a szakosztálynak az Erdélyi Irodalmi Társasággal olyatén kapcsolatára, hogy a szakosztály népszerű felolvasásait az Irodalmi Társaság felolvasásaival közösen rendezze s viszont, hogy folyóiratunkban az Irod. Társaság válogatott szépirodalmi dolgozatai a költséghez hozzájárulás arányában felvétessenek: a választmány végleges határozatát az Irodalmi Társaság írásban megteendő ajánlatától teszi függővé.

II. Felolvasó ülés január 20-án.

Szamosi János elnök megnyitván az ülést

1. Titkár bemutatja dr. *Thury* Gyula nagybecsű értekezését »A székelyek eredetéről«, mely az Erdélyi Múzeumban jelenik meg.

2. Dr. *Gyalui* Farkas olvassa fel »A strassburgi egyetemi könyvtárról« írt érdekes ismertetését.

3. *Uj tagokul* felvételtek: Ilyefalvi *Vitéz* Géza jogtanár Sárospatakon (ajánlja dr. *Rácz* Lajos); *a képviselőház* könyvtára Budapesten, *a gyöngyösi* állami elemi iskola (ajánlja az elnök); dr. *Ferencz* József egyetemi m. tanár Budapesten, *Téglás* Béla tanárjelölt Bpsten. *Becsek* Imre ev. ref. theologus, *Connerth* János, *Csetri* Károly, *Derzsi* Ödön, *Ferencz* Miklós, *Nagy* Béla, *Nagy* István, *Rácz* Miklós, *Séra* Kálmán tanárjelöltek Kolozsvárt (ajánlja a titkár).

III. Választmányi ülés febr. 6-án.

Szamosi János elnök előterjeszti a múlt évi számadásokat, melyeket a választmány megvizsgált és rendben talált.

Aztán megállapította a folyó évre szóló költségvetést.

Titkár felolvassa az évi jelentés tervezetét, melyet a választmány magáévé tett s a költségvetéssel együtt a közgyűlés elé terjeszteni határozott.

Végül elhatározta, hogy ez évben a tagok névsorát nem nyomtatja ki.

IV. Közgyűlés.

Szakosztályunk febr. hó 6-án d. e. 10 órakor tartotta meg közgyűlését a régi vármegyeház (most bölesészeti kar) I. sz. tantermében.

1. Dr. *Szamosi* János elnök megnyitván a közgyűlést

2. A titkár terjeszti elé a választmány következő jelentését:

Tisztelt közgyűlés!

Szakosztályunk múlt évi működése a csöndes és zajtalan, de intensív és eredményes munkálkodás esztendeje volt.

Munkatársaink szép és magas dolgozatokkal látták el folyóiratunkat, melyek az „Erdélyi Múzeum“ 1897-iki évfolyamát érdekessé és mindenkorra irodalmi becsüvé tették.

Pillantsunk végig a nagyobb dolgozatokon.

Az évfolyamot tudós nestorunk: *Finály* Henrik nyitja meg „A Múzeum“-ról írt szellemes felolvasásával, mely végül egy „kolozsvári tudós társaság“ eszméjét veti fel.

Becze Antal: „A Siculicidium utójátéka“ címen a székely határország eltörlésére 1694—95-ben megindult mozgalmat írja le.

Szádeczky Lajos „A kolozsvári Báthory-ház legendájá“-t fejti meg, kimutatván, hogy a kérdéses ház nem volt a Báthoryaké, de többször szállásukül szolgált, s így ragadt rá a „Báthory-ház“ nevezet. — Ugyanő később a küküllői vári sírleleteket írja le.

Dr. *Gál* Kelemen „Az aesthetika megalapítójá“-nak: Baumgarten Gottfried Sándornak és az ő aesthetikájának szentel két magas közleményt.

Dr. *Moldován* Gergely „A román község templom és ház“ ethnographiai képét adja Alsó-Fejérmegyében, nagybecsű következtetéseket vonván abból az oláhok balkáni eredetére.

Butyka Dezső a keleti mozgalnak alkalmából sokat emlegetett „Új Örményország“-ot ismerteti meg saját tapasztalatai alapján.

Csengeri János Propertius örökszép költészetét méltatja és jellemzi; majd egy új Catullus-fordításból közöl sikerült mutatóványokat.

Veress Endre Báthory Zsigmond és Bethlen Gábor viszonyát az oppeln-ratibori herczegségekhez tisztázza új levéltári adatok alapján.

Ürmössy Lajos „az ötvenes évek irodalmáról Erdélyben“ nyújt egy összefoglaló képet, majd „a magyar hirlapirodalom kezdeteiről Erdélyben“ ír.

Gyalui Farkas Vajda Jánosról jegyzett fel jellemzetes apróságokat a jeles költő elhunytá alkalmából

Dr. *Szamosi* János Pompejiről s az ottani ásatások főbb és legújabb eredményeiről adott egy nagyérdekű közleményt.

Téglás Gábor „a székely-udvarhelyi római castrumról és katonai fürdőjéről“ értekezik; majd Torma Károly érdemeit méltatja Dácia aldunai úthálózatának kinyomozásában.

Dr. *Wertner* Mór „Meráni Gertrud gyilkosait és családi vonatkozásait“ állapítja meg.

Ferenczi Zoltán egy XVII. sz. jezsuita dráma-codexet ismertet.

Dr. *Szlávik* Mátyás a legfontosabb ethikai kérdések egyikét: „Az akarat problémáját“ fejtegeti.

Köváry László a magyar tudományos világ nem rég elhunyt érdemes nestora „Brassai száz éves pályafutását“ méltatja a hálás tanítvány kegyeletes tiszteletével.

Dr. *Magyari* Károly a br. Kemény-család enyedi levéltárát ismerteti érdekes levelekkel a tatár fogság idejéből.

Dr. *Márki* Sándor „Csányi László Erdélyben“ történetét írta meg.

Versényi György pedig Újfalvi Krisztina, a múlt század végén és századunk elején élt erdélyi költőnő életrajzával és költészete méltatásával fejezi be az „Erdélyi Múzeum“ múlt évi folyamát.

Összesen 25 nagyobb czikk (35 közlemény), a hazai irodalomból 40, a külföldiből 5 mű ismertetése és bírálata jelent meg, s a különféle változatos rovata, a folyóiratok rendes szemléje s hivatalos értesítők adtak ki az „Erdélyi Múzeum“-ban, a mely összesen 37 $\frac{1}{4}$ íven, 596 lapon jelent meg.

Külön meg kell emlékeznünk szakosztályunknak egy nagybecsű, a hazai tudományos és iparművészeti körökben élénk érdeklődést keltett tevékenységéről: a küküllővári sírlelet megszerzéséről és ismertetéséről. Ez az Erdély fejedelmi korából származó, hazánkban páratlan műkines egyik legérdekesebb drágasága leendő mindenha Múzeumunknak. A fővárosi érdeklődők, az iparművészeti múzeum, az állami nőipar-iskolák külön kiküldöttek által kívánták eddig is tanulmányoztatni, lerajzoltatni, színes képekben reprodukáltatni, s hogy ezt a törekvést megkönnyítsük, a Régészeti Társulat február 15-iki ülésén a Magy. Tud. Akadémiában fogjuk a fővárosi érdeklődőknek bemutatni s tudományos értékesítésére alkalmat nyújtani.

Pénzügyeink állását a szakosztályunk elnökétől összeállított zárszámadás a következőleg tünteti föl:

A) *Bevétel:*

	Előirányzat	Tényleg
Pénztármaradék 1896-ról.....	35 frt 27 kr.	35 frt 27 kr.
Átalány az anyaegyesülettől.....	1500 » — »	1800 » — »
Tagsági díjak 1897-re és előfizetések.....	500 » — »	693 » 20 »
Tagsági díjak 1898-ra.....	— » — »	36 » 16 »
Hátrálékos tagsági díjak előbbi évekről.....	50 » — »	37 » 75 »
Nyomatványok eladásából (előfizetés).....	70 » — »	1 » 60 »
Átmenő bevételek (12:50) és intercalaris kamatok (37:75).....	20 » — »	46 » 25 »
Összesen.....	2175 frt 27 kr.	2650 frt 23 kr.

A bevételi többlet származik egyrészt az átalány felemeléséből (300), a mely kilátásban volt ugyan, de bizonyos nem; másodsor a tagsági díjaknak felemeléséből. A hátrálékok felhajtása nem felelt meg a várakozásnak, a nyomtatványok eladása elenyészőleg csekély volt. Az előfizetők a tagok közé vannak számítva. A 2—5. sz. alatt tételek bevétele 768 frt 71 kr. az előirányzott 620 frttal szemben.

B) *Kiadás:*

	Előirányzat	Tényleg
Az Erdélyi Múzeum 10 füz. nyomtatása, füzése (37 $\frac{1}{4}$ ív).....	900 frt — kr.	1013 frt 54 kr.
Írói tiszteletdíjak.....	900 » — »	833 » 31 »

A szerkesztő tiszteletdíja	300 » — »	300 frt — kr.
Egyéb nyomtatványok (címszalagok, meghívók).....	100 » — »	34 » — »
Expeditio, postaköltség, utalvány kézbesítés..	— » — »	159 » 01 »
Szolga díjazása	30 » — »	10 » — »
Átmenő bevételek kiadása	— » — »	12 » 50 »
Összesen.	2230 frt — kr.	2362 frt 52 kr.

Az első tétel többlete a borgis és petit szedés többletéből származik. A 2. tétel kisebbsége a nem honorált részletekből. A 4., 5. szám alatti összegek nagy különbözete részint az expeditio költségesebb voltában leli megfajtását, részint abban, hogy a költségelőirányzatnál nem vettük tekintetbe a postai kiadásokat az utalványok és postai megbízások dolgában.

A költségelőirányzatot 1898-ra így állapítottuk meg:

A) Bevétel:

Áthozatal 1897-ről	287 frt 71 kr.
Átalány	1800 » — »
Tagsági díjakból 1898-ra, esetleg 1899-re (előfizetőkkel).....	670 » — »
Hátrálékból	50 » — »
Nyomtatványok eladásából	10 » — »
Interecalaris kamatokból	30 » — »
Összeg.	2847 frt 71 kr.

A Thallóczy-alap ezen kívül 33 frt 75 krral jött át erre az évre.

B) Kiadás:

Az Erdélyi Múzeum 10 füzetének, 45 ív nyomtatása, füzése	1225 frt — kr.
» » 10 » írói tiszteletdíj	1125 » — »
Szerkesztő tiszteletdíja	300 » — »
Egyéb nyomtatványok (címszalagok, meghívók, felhívások.....	36 » — »
Expeditio (11×10 = 110 frt), porto (10), iroda (20).....	150 » — »
Szolga fizetése.....	10 » — »
Összeg.	2846 frt — kr.
Marad.	1 frt 71 kr.

Szakosztályunk új tagokkal a múlt évben is előnyösen gyarapodott. Múlt évi kimutatásunkat 322 taggal zártuk le; jelenleg van 342 tagunk. Hozzászámítva csereviszonyainkat, most m. e. 400 példányban jár folyóiratunk az ország minden részébe, s jelenleg 450 példányban nyomatjuk. Halál által két régi érdemes tagtársunkat veszítettük el: *Brassai Sámuel*, az erdélyi tudományosság eme páratlan díszét és *Jakab Eleket*, Erdély története nagyérdemű munkását. Nevüket kegyelettel fogjuk megőrizni szakosztályunk történetében is.

Példájok lelkesítsen s az elért eredmény buzdítson minket ez év folyamán is sikeres működésre.

Kolozsvárt, 1898. febr. 6. vál. ülésünkből

DR. SZAMOSI JÁNOS,
elnök.

DR. SZÁDECZKY LAJOS,
titkár.

A közgyűlés a jelentést öröndetes tudásúl vette.

3. A mult évi közgyűlésből kiküldött számvizsgálók jelentését dr. *Versényi* György olvasta fel, mely szerint a pénztár kezelése teljesen rendben találtatván, a pénztárt kezelő elnöknek a szokásos felmentvényt megadni javasolják. Egyúttal kiemelvén azt, hogy a pénztár kezelése, tagdíjak behajtása stb. oly sok, mindinkább növekedő munkát igényel, hogy azt a szakosztály némi recompensatio nélkül nem kívánhatja, indítványozzák, hogy tekintettel az elnök 11 évi gondos pénztár kerelésére s arra, hogy most módunkban áll ezt némi tiszteletdíjjal is elismerni, szavazzon meg a szakosztály a multa nézve 200 frt tiszteletdíjat s jövőre nézve évenként 100 frt honorariumot.

A közgyűlés a felmentvényt megadja s az indítványok tárgyalását elnök kívánságához képest a közgyűlés végére halasztja.

Csengeri János dr. viszont a szerkesztő honoráriumát is a munka arányában felemelni óhajtja, a minek tárgyalása szintén az indítványok sorára halasztatik.

4. Az ügyrend értelmében kilépő 5 vál. tag helye betöltésére a szavazatok összeszámítására bizottságúl választatik: dr. *Farkas* Lajos elnöklete alatt *Menyhárt* Gáspár és *Gombos* F. Albin, kik a szavazatokat beszédvén és összeszámítván, jelentik, hogy beadott 25 szavazat, melyek alapján új választmányi tagokúl a kilépők közül újra megválasztattak 3 évre dr. *Ferenczy* Zoltán, *Finály* Henrik, dr. *Gyalui* Farkas, dr. *Kanyaró* Ferenc s új tagúl dr. *Versényi* György.

5. Elnök eltávozván, dr. *Márki* Sándor alelnök vezetése alatt az indítványok tárgyalására került a sor, melynek során titkár megköszöni a szerkesztői honorárium felemelésére czélzó indítványban nyilvánuló jóindulatot és bizalmat, de azt tekintettel a szakosztály pénzügyi viszonyaira, visszavonni kéri, ajánlja azonban a pénztárnoki terhes munka honorálását.

Beható eszmecsere után a közgyűlés a pénzügyek kezeléseért a multa nézve 150 frt honorarium kiutalását határozza el, jövőre nézve a pénzügyek állásától teszi függővé annak idején való intézkedését.

6. Új tagokúl felvétettek: dr. *Hermann* Antal egyetemi m. tanár Budapesten, és dr. *Thúry* József tanár Kis Kún-Halason (aj. a titkár) *Szathmáry* József főgimn. tanár Rimaszombaton (aj. Rácz Lajos.)

7. Számvizsgálókúl 1898-ra megválasztattak: dr. *Erdélyi* Károly és *Eisler* Mátyás szakosztályi tagok.